

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Jessica Bertilsson

Mogen för sin ålder?

En studie av mognadsbegreppets rättsliga
innebörd vid barnets rätt att komma till tals
och få sin åsikt beaktad

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Titti Mattsson

Ämnesområde
Familjerätt

Vårterminen 2005

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Allmänt	4
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Angreppssätt och material	5
1.4 Avgränsningar	6
2 GENERELLT OM MOGNAD, ÅLDERSGRÄNSER OCH ”RÄTTEN ATT KOMMA TILL TALS”	7
2.1 Lexikalisk innebörd av begreppet mognad	7
2.2 Kort om utvecklingspsykologin och mognadsprocessen	8
2.3 Åldersgränser	10
2.4 Rätten att komma till tals	13
3 MOGNADSBEGREPPET INTERNATIONELLT - BARNKONVENTIONEN	15
3.1 Barnkonventionens tolfte artikel	15
3.1.1 Allmänt om artikel 12	15
3.1.2 Förarbetena till artikel 12	16
3.2 Sverige och Barnkonventionen	20
3.2.1 Nationell strategi för att förverkliga barnkonventionen	21
3.2.2 Sveriges rapport till FN:s barnrättskommitté	22
3.2.3 Barnrättskommitténs sammanfattande observationer	23
3.2.4 Rädda Barnens alternativrapport	24
3.3 Sammanfattande kommentarer	25
4 NATIONELL LAGSTIFTNING DÄR HÄNSYNNEN TILL BARNNS VILJA ÄR AVHÄNGIG AV BARNETS MOGNAD	26
4.1 Föräldrabalken	26
4.1.1 Vårdnad, boende och umgänge	26

4.1.2	FB 21 kap. Om verkställighet av domar, beslut eller avtal om vårdnad, boende eller umgänge m.m.	29
4.2	Socialtjänstlagen	31
4.3	Lagen om vård av unga	31
4.4	Utlänningslagen	33
4.5	Skollagen	34
4.6	Sammanfattande kommentarer	35
5	MOGNADSBEGREPPET I DOMSTOLARNA	37
5.1	Dahlstrands statistiska undersökning av tingsrättsdomar	37
5.2	Överrättspraxis	39
5.2.1	Fall då barnet varit äldre än 12 år	39
5.2.2	Fall då barnet varit yngre än 12 år	41
5.2.3	Ett äldre rättsfall	43
5.3	Sammanfattande kommentarer	44
6	ANALYS	45
6.1	Uppsatsens första frågeställning	45
6.2	Uppsatsens andra frågeställning	48
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	51
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	54

Sammanfattning

I denna uppsats presenteras en undersökning av mognadsbegreppets rättsliga innebörd när det gäller barnets rätt att komma till tals och få sin åsikt beaktad i frågor som rör barnet självt.

Principen om att hänsyn skall tas till barnets vilja i förhållande till barnets ålder och mognad har existerat länge i det svenska rättssystemet. Denna princip återfinns också i Barnkonventionen och sedan Sveriges tillträde till denna konvention har principen om barns rätt att få komma till tals och få sin åsikt beaktad i förhållande till ålder och mognad allt mer betonats och framhävts i svensk rätt.

Barn är unika individer vars egenskaper och förmågor utvecklas i olika takt i förhållande till deras ålder. Att låta barnets mognad ha juridisk betydelse för hur stor vikt som skall läggas vid barnets vilja, istället för enbart ålder, ger bestämmelserna en ökad flexibilitet och domstolarna en möjlighet att ta hänsyn till den enskilda individens unika förutsättningar.

Problemet är att begreppet mognad är ett komplext och subjektivt begrepp som saknar en enhetlig innebörd. Utan en närmare precisering kan vi inte veta om det exempelvis är intellektuell, emotionell eller fysisk mognad som avses. Vi heller inte veta vilka måttstockar som skall ligga till grund för vad som är att anse som moget respektive omoget om inte detta klagörs.

Den rättsdogmatiska granskning som i denna uppsats gjorts av mognadsbegreppet, visar att det i dagens läge saknas en enhetlig juridiskt användbar definition av mognadsbegreppet. Det är ovisst vilken typ av mognad som avses i bestämmelser där begreppet förekommer och det framgår inte heller hur mognaden skall bedömas.

Uppsatsen erbjuder också en analys av huruvida mognadsbegreppet är att anse som ett lämpligt juridiskt instrument för att bestämma hur vikt som skall läggas vid barns åsikt i frågor som rör det. Då det är fråga om ett subjektivt och mångfasetterat begrepp som är svårt att tillämpa utan specialkunskaper i andra områden än juridik, anses det av författaren till denna uppsats inte lämpligt att använda ensamt för detta ändamål. Istället föreslås att samtliga bestämmelser rörande barns rätt att komma till tals och få sin åsikt beaktad, utformas i likhet med den bestämmelse som återfinns i FB 21 kap. 5 §. I denna bestämmelse utgör en fastslagen ålder huvudregel för när barnets vilja skall få vara utslagsgivande men möjlighet till avsteg från denna ålder med hänsyn till barnets mognad finns. För att en bestämmelse om möjlighet till avsteg från den angivna åldern med hänvisning till mognad skall vara meningsfull och rättssäker krävs dock fortfarande att det noga tydliggörs vilken slags mognad det skall handla om och hur bedömningen av denna skall ske.

Förord

Vägen från inskrivning till färdig examen har varit lång och emellanåt snårig. Det dock varit en otroligt utvecklande och spännande resa och jag känner mig idag trygg i min förvisning om att jag har valt rätt utbildning. Ni är många som hjälpt mig längs vägen och jag vill här ta tillfället i akt att uttrycka min tacksamhet.

Tack, Titti Mattson, min handledare, för ditt engagemang och din smittande entusiasm. Du har varit en källa till inspiration under hela utbildningen.

Tack, mamma, pappa och syskon, för att ni har stöttat, uppmuntrat och ställt upp. Tack särskilt mamma och pappa, för all omsorg i somras när jag var skadad och var tvungen att avbryta skrivandet och för alla de flyttlass ni kört från plats till plats i bostadsbristens Lund.

Tack, fantastiska vänner och kurskamrater, ni vet vilka ni är, för att ni har funnits vid min sida i vått och torrt och gjort min studietid oförglömlig.

Lund, januari 2006

Jessica Bertilsson

Förkortningar

Barnkonventionen	FN: s konvention om barnets rättigheter
DO	Ombudsmannen mot etnisk diskriminering
FB	Föräldrabalk (1949:381)
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NGO	Non Governmental Organisation
OMEP	Organisation Mondiale pour l'Éducation Pré-scolaire (En svensk organisation för barns fostran och utveckling)
RF	Regeringsform (1974:152)
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
TR	Tingsrätten
UNHCR	United Nations Human Rights Committee

1 Inledning

1.1 Allmänt

Barn har inte samma rättigheter, skyldigheter och behörigheter i samhället som vuxna. Det hade varit orimligt att låta dem få det och det hade inte heller varit till gagn vare sig för samhället i stort eller för det enskilda barnet. Vi kan till exempel inte gärna låta treåringar köra bil, skicka fyraåringar till valurnor eller låta femåringar göra militärtjänstgöring.

Flertalet bestämmelser som styr när barn skall få tillträde till en viss rättighet, skyldighet eller behörighet är knutna till en viss fixerad ålder. Att knyta bestämmelser till fixerade åldrar är bland annat ett försök att tillgodose rättsväsendets krav om att regler skall kunna tillämpas på ett praktiskt och rättssäkert sätt. Krav om likabehandling och minskat godtycke skall kunna tillfredsställas utan specialistkunskaper i andra ämnen än juridik.

Problemet är att barn inte är riktigt lika fyrkantiga som juridiska bestämmelser. De utvecklar sina förmågor i olika takt. Somliga barn utvecklas tidigare eller senare än andra utan att detta behöver vara onormalt. Det här kan leda till att exempelvis rättigheter som styrs av bestämda åldersgränser förvägras barn som kanske egentligen mycket väl skulle kunna vara kapabla att hantera dem och vice versa.

Utöver de bestämmelser som slussar in barn i vuxenvärlden genom fasta åldersgränser finns lagar som öppnar upp en möjlighet att se till den enskilda individens utveckling. Då är det, istället för en fixerad ålder, barnets *mognad* som blir avgörande.

Fördelarna med mognadsbedömningar istället för fixerade åldersgränser är uppenbara. Att inte vara fastlåst vid en viss ålder ger en ökad flexibilitet och möjlighet att ta hänsyn till den enskilda individens förutsättningar. Tyvärr finns det också uppenbara nackdelar. Ju mer flexibel och töjbar en bestämmelse är desto rättsosäkrare blir den. Mognad är dessutom ett subjektivt och mångfasetterat begrepp vilket komplicerar det hela ytterligare. Ett barn kan exempelvis vara fysiskt och intelligensmässigt moget men samtidigt känslomässigt omoget. Det som uppfattas som tecken på exempelvis känslomässig mognad av vissa personer kan mycket väl uppfattas som tecken på känslomässig omognad av andra.

Inom juridiken är begreppet mognad vanligast förekommande när det gäller barns rätt att få sin åsikt beaktad i frågor som rör barnet självt. Barnets mognad blir då avgörande för hur stor vikt som skall läggas vid barnets åsikter i frågor som kan komma att bli avgörande för barnets fortsatta liv och utveckling, så som exempelvis hos vilken förälder eller i vilket land barnet skall växa upp.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med detta arbete är att undersöka mognadsbegreppets rättsliga innebörd när det gäller barnets rätt att komma till tals och få sin åsikt beaktad i frågor som rör barnet.

Följande frågeställningar kommer att besvaras:

Finns det en enhetlig, juridiskt användbar definition av mognadsbegreppet inom svensk rätt? Hur ser denna definition i så fall ut och hur används mognadsbegreppet av domstolarna?

Är mognadsbedömningar att anse som ett lämpligt juridiskt instrument för att bestämma hur stor vikt som skall läggas vid ett barns åsikt i frågor som rör det, eller är det allt för töjbart och därmed rättsosäkert? Finns det något alternativ som skulle kunna tänkas vara lämpligare?

1.3 Angreppssätt och material

För att sätta den traditionella juridiska analysen i sitt sammanhang innehåller uppsatsen några avsnitt av ”icke-juridisk” karaktär. Dessa finns samlade i kapitel två och är ägnade att ge en förförståelse för problematiken kring mognadsbegreppet i samband med barns rätt att få komma till tals och få sin åsikt beaktad. För att tydliggöra den problematik som mognadsbegreppet omgärdas av är det nödvändigt att gå igenom såväl svensk som utländsk lexikalisk teori samt ge en kort introduktion till utvecklingspsykologin som vetenskap och dess förhållningssätt till barns mognadsprocess. Sistnämnda område har relevans för förståelsen av mognadsbegreppet då detta ur vetenskaplig synvinkel är ett psykologiskt begrepp.

Den juridiska analysen tar sedan sin början i mognadsbegreppets internationella bakgrund, detta eftersom FN:s barnkonvention har haft stor inverkan på svensk rätt. Därefter undersöks begreppet utifrån svensk lag och svenska förarbeten för att till sist studeras ur ett praxisperspektiv.

För bakgrundsinformation har använts relevant psykologivetenskaplig litteratur, uppslagsverk och liknande material. De källor som främst använts för den juridiska analysen är för den internationella delen konventionstexter och därtill relaterade förberedande dokument (vilka väsentligen motsvarar svenska förarbeten) samt för den svenska delen de traditionella rättskällorna; lag, förarbeten, praxis och doktrin.

1.4 Avgränsningar

Utöver när det gäller barns rätt att komma till tals och få sin åsikt beaktad, förekommer mognadsbedömningar istället för åldersgränser i vissa andra juridiska sammanhang. På skadeståndsrättens område bedöms ibland huruvida ett barn är moget nog att åläggas skadeståndsansvar. Inom straffrätten tar domstolen hänsyn till gärningsmannens mognad vid beslut om påföljd och i vissa fall anses det relevantt att bedöma mognaden hos offer för sexualbrott. Tillräcklig mognad kan också vara nyckeln till att få kännedom om t.ex. en spermadonators identitet. Av utrymmesskäl kommer inte denna framställning att närmare omfatta mognadsbegreppets förekomst på dessa områden. Flertalet av de slutsatser som kommer att dras i analysen kring mognadsbegreppet när det gäller barns rätt att komma till tals och få sin åsikt beaktad, torde dock ha relevans för mognadsbegreppets förekomst också i andra juridiska frågor.

2 Generellt om mognad, åldersgränser och ”rätten att komma till tals”

I detta kapitel redogörs för mognadsbegreppets lexikaliska innebörd, synen på utveckling och mognad inom utvecklingspsykologin, åldersgränser som alternativ eller komplement till mognadsbegreppet samt allmänt om konceptet med barns rätt att komma till tals.

2.1 Lexikalisk innebörd av begreppet mognad

Mognad är ett begrepp som troligtvis de allra flesta personer spontant tycker sig känna till den allmänna innebörden av. Det är dock inte alldeles enkelt för gemene man att ge en exakt definition av vad mognad faktiskt innebär. Flera skulle nog säga att det har att göra med förmågan att ta ansvar för och förstå konsekvenserna av sitt handlande.

Den som slår upp ordet ”mognad” i Nationalencyklopedin får fram följande beskrivning:

”Mognad, psykologiskt begrepp som innebär att egenskaper utvecklas till en nivå där de blir funktionsdugliga. Denna utveckling är resultatet av ett samspel mellan genetiska anlag och miljöfaktorer. Mognaden öppnar möjligheter för nya beteenden och nya inlärningsformer som inte varit möjliga att utveckla innan mognaden inträtt. Man kan t.ex. inte räkna med att det går att lära ett månadsgammalt barn att tala eller spela schack, hur mycket man än försöker träna det.”¹

Psykologivetenskapen bedrivs till största delen på engelska. I vanlig ordning sker även mycket av det relevanta internationella konventionsarbetet på detta språk. Följaktligen är det av intresse att se hur begreppet definieras på engelska. I *The Penguin Dictionary of psychology*, som också är ett mer specialiserat facklexikon än nationalencyklopedin, lyder beskrivningen av det engelska ordet för mognad:

“Maturity: From the Latin, meaning ripeness; the state of adulthood, of completed growth, of full functioning, the end of the process of maturation. The term is widely used, generally with an adjective prefixed to specify the kind of growth achieved; e.g. sexual maturity, intellectual maturity, emotional maturity etc. Note that while some of these can be reasonably well defined, such as sexual maturity, most cannot. They generally entail

---

¹ Nationalencyklopedin, 2005.

value judgements made of persons to reflect how successfully they correspond to socially and culturally accepted norms. What is considered emotionally childish in one society may very well be an aspect of emotional maturity in another.”²

I båda dessa lexikon definieras alltså mognad som en slags färdigutveckling av egenskaper som möjliggör nya beteenden och inlärningsformer. Någon skillnad i innebörd mellan det engelska ordet ”maturity” och svenskans ”mognad” torde inte finnas. Mognad är ett begrepp som används framförallt inom psykologin och, som framgår av de båda lexikonerna, i såväl det engelska som svenska språket har en mycket generell och otydlig innebörd om det inte förses med ett adjektiv som förtydligar vilken typ av mognad som avses, så som känslomässig mognad, intellektuell mognad, fysisk mognad osv. Vidare försvåras mätningen av en individs mognad av begreppets subjektiva karaktär. Vad som uppfattas som ett moget beteende av en bedömare kan mycket väl uppfattas som omoget av en annan.

Den lexikaliska innebörden av begreppet mognad ensamt är således allt för vag för att för att ge begreppet en juridiskt användbar innebörd. För att åstadkomma detta krävs att det förtydligas vilken typ av mognad som avses samt hur bedömningen av denna skall ske.

2.2 Kort om utvecklingspsykologin och mognadsprocessen

Av föregående avsnitt framgår att mognad är ett psykologiskt begrepp. En introduktion till utvecklingspsykologin och dess förhållningssätt till mognadsprocessen kan därför vara av intresse i detta sammanhang.

Utvecklingspsykologin är, liksom den övriga psykologin, en förhållandevis ung vetenskap som bara funnits i lite drygt hundra år. Först under början av 1900-talet utvecklades en forskning som huvudsakligen intresserade sig för barn och ungdomars psykologiska utveckling och dennas betydelse för individens framtida liv och utveckling.³

Utvecklingspsykologin har inte haft en kontinuerlig och enkel framväxt av kunskap. Den består av mycket olika traditioner som genom historien har rört sig mot och från varandra och påverkat varandra i olika grad och vilkas betydelse har varierat genom tiderna. På senare år har forskningen inom utvecklingspsykologin också blivit allt mer tvärvetenskaplig och influerad av ett flertal andra vetenskapliga discipliner så som antropologi, biologi, lingvistik, neurovetenskap och sociologi. Många och ofta helt oförenliga

---

² A. S. Reber och E. Reber, *The Penguin Dictionary of Psychology*.

³ S. Von Tetzchner, *Utvecklingspsykologi, barn och ungdomsåren*, s. 623.

teorier⁴ om barns utvecklingsprocess har lanserats genom tiderna och det existerar fortfarande mycket lite absolut och oomstridd vetenskap på detta område.⁵

Utvecklingspsykologin kan sägas ha fyra centrala frågor, kring vilka det alltså råder oenighet de olika teoribildningarna sinsemellan. Den första av dessa frågor rör *upphovet* till vår utveckling, d.v.s. hur mycket arv respektive miljö bidrar till vår utvecklingsprocess och i vilken grad dessa interagerar. Den andra frågan handlar om *plasticitet*. Med detta menas i vilken utsträckning och under vilka förutsättningar det är möjligt att påverka och förändra ett barns utvecklingsprocess. Den tredje frågan handlar om *individuella skillnader*, dvs. hur det kommer sig att alla människor har stabila, individuella personlighetsdrag som gör oss till de unika individer vi är. Dessa frågor hänger naturligtvis samman med varandra, liksom med den sista frågan, den fråga som kanske har mest relevans för mognadsbegreppet inom juridiken och därför kommer att utvecklas närmare nedan, nämligen den om *kontinuitet*. Skall barn- och ungdomstiden betraktas som en förhållandevis oproblematiserad och kontinuerlig process som sker i gradvisa steg? Eller skall den istället betraktas som ett stadium i utvecklingen som kännetecknas av diskontinuitet, konflikter och kriser?⁶

Länge har utvecklingspsykologin dominerats av teorier, som bygger på tanken att barns utveckling sker stegvis i olika stadier, kopplade till ålder, som avklaras i tur och ordning innan barnet för gott går vidare till nästa fas. Det har varit en närmast vedertagen tanke att denna process förlöper efter ett fastlagt mönster och att våra förmågor utvecklas i takt med att den biologiska mognaden utvecklas. På senare år har dock stadieteorier stött på allt mer kritik. Det finns också en hel del fakta som ger fog åt denna kritik. Ett exempel på detta är att barn ibland kan uppvisa beteenden som "hör hemma" i olika utvecklingsfaser samtidigt. Enligt en dominerande teori om barns kognitiva⁷ förmågor befinner sig exempelvis fyraåringar normalt i ett stadium där deras tänkande är mycket egocentrat, vilket gör det svårt för dem att se saker och ting från någon annans synvinkel än sin egen. Mycket riktigt stämmer det att fyraåringar ofta inte förstår att en person som sitter på en annan plats i ett rum inte kan se ett föremål på samma sätt som de. Eller att fyraåringar ofta inte kan begripa att någon som just kommit tillbaks till ett rum efter att ha varit borta en stund, inte känner till vad som försiggått när han eller hon varit borta. Men samtidigt kan en fyraåring som

---

⁴ En teori kan beskrivas som ett brett ramverk av principer som kan användas för att samla ihop och tolka fakta kring exempelvis mänskligt beteende. M. Cole, S. R. Cole och C. Lightfoot, *The development of Children*, s. 7.

⁵ M. Cole, S. R. Cole och C. Lightfoot, *The development of children*, s. 6 samt S. Von Tetzchner, *Utvecklingspsykologi, barn och ungdomsåren*, s. 623.

⁶ M. Cole, S. R. Cole och C. Lightfoot, *The development of Children*, s. 7.

⁷ Kognition enligt Nationalencyklopedin: "(lat. cogni'tio 'undersökning', 'inlärande', 'kunskap', av cogno'sco 'lära känna (med sinnen eller förstånd)', 'undersöka'), de tankefunktioner med vilkas hjälp information och kunskap hanteras. Till de kognitiva funktionerna räknas varseblivning, minne, begreppsbildning, resonering, problemlösning och uppmärksamhet. Dessa processer studeras inom kognitionsforskning. I äldre psykologisk teori ställs kognition i kontrast till emotion (känsloliv) och volition (viljeliv)".

pratar med en tvååring mycket väl förenkla sitt språk så att tvååringen skall få lättare att förstå. Fyraåringen antar alltså tvååringens perspektiv och förstår att han eller hon kan bli för svår att förstå om inte språket förenklas. Att barn som befinner sig vid en viss punkt i utvecklingen, på detta och liknande sätt, också i andra situationer, kan uppvisa beteenden förknippade med olika stadier underminerar, enligt kritikerna till stadieteorierna, tanken att barns förmågor och mognad enkelt kan definieras utifrån det stadium de förväntas befinna sig i.⁸

Vi kan alltså konstatera att utvecklingspsykologin ingalunda är en enad vetenskap som erbjuder absoluta sanningar. Synen på barns biologiska, kognitiva och emotionella mognad blir därmed beroende, så att säga, av vilka teoretiska glasögon man sätter på sig. Det finns all anledning att misstänka att jurister som försöker tillämpa mognadsbegreppet, kommer att behöva ”byta glasögon” med jämna mellanrum i takt med att utvecklingspsykologin som vetenskap fortsätter att förändras.

2.3 Åldersgränser

En av uppsatsens frågeställningar är huruvida det finns några bättre alternativ till mognadsbedömningar som ett sätt att bestämma hur stor vikt som skall läggas vid ett barns åsikt i frågor som rör det. Det alternativ som torde ligga närmast till hands är bruket av åldersgränser. I detta avsnitt kommer att ges en kort presentation av åldersgränser i svensk lagstiftning och vilka tankar som ligger bakom idag existerande åldersgränser.

Mognadsbegreppet är, som vi senare skall se, en relativt ny företeelse i svensk lagstiftning. Åldersgränser är däremot något som existerat i hundratals år. Exempelvis angavs i Magnus Erikssons Landslag från omkring år 1350 att män blev myndiga vid 15 års ålder. Kvinnor och barn stod vid denna tid och under flera århundraden framåt helt under mannens förmyndarskap. Åldersgränsen och villkoren för myndighet har sedan dess ändrats fram och tillbaks under årens lopp. Faktum är dock att gifta kvinnor inte blev myndiga förrän år 1920.⁹

Förutom myndighetsålder har det under århundradena funnits en rad olika åldersgränser för en mängd vitt skilda slag av rättigheter, skyldigheter och behörigheter. Fortfarande är åldersgränser idag ett vanligt sätt att i lag gradvis slussa barn in i den juridiska vuxenvärlden.

År 1996 genomfördes en statlig åldersgränsutredning med syfte att göra en samlad översyn av de åldersgränser som berör unga människor upp till 30 års ålder.¹⁰ Häri redogörs, utöver det splittrade utvecklingspsykologiska forskningsläget, också för de biologiska och sociala aspekterna av mognad.

---

⁸ M. Cole, S. R. Cole och C. Lightfoot, *The development of Children*, s. 9-10.

⁹ J. Schiratzki, *Vårdnad och vårdnadstvister*, s. 27-29.

¹⁰ SOU 1996:111.

Utredarna konstaterar att den fysiska, psykiska och sociala mognaden spänner över ett antal sinsemellan relaterade områden. Det slås fast att varken den biologiska, den kognitiva eller den sociala utvecklingen är tänkbar utan ett sammanhang av interaktion mellan individen och den fysiska, sociala och symboliska miljö denne vistas i.¹¹

Åldersgränsutredningen uppmärksammar att det kan finnas betydande individuella skillnader i barns fysiska, psykiska och sociala utveckling. Utredningen redogör också noggrant för alla de meningsskiljaktigheter som finns inom utvecklingspsykologin och uppmärksammar den kritik som på senare år riktats mot stadietänkandet. Trots detta drar utredningen slutsatsen att det går alldeles utmärkt att knyta an åldersgränsbestämmelser till ett fåtal väl avvägda åldrar. De variationer som finns i barns fysiska, psykiska och sociala mognad ger inte, som utredarna ser det, något stöd för någon ingående differentiering. Utredarna menar att genom att låta bestämmelser fixeras till några få, strategiska åldrar vinner reglerna i konsekvens, tydlighet och enkelhet. De åldrar utredarna anser vara lämpliga nyckelövergångar är 12, 15, 18 och 21 år.¹²

Utredningen anför att barn i 12-årsåldern har nått en viss mognad där de kan börja förena egenintresse med andra intressen och utveckla sociala kompetenser, där de har börjat frigöra sig från sina föräldrar och alltmer börjar upptäcka vilka de är. Barnet börjar begripa sin omvärld och alltmer tillägna sig den på ett aktivt sätt. Utredningen menar därför att det är rimligt att låta barn i den här åldern, inte bara i större utsträckning än tidigare få komma till tals när det gäller frågor om dess person, utan också få ett mer bestämt inflytande i sådana frågor.¹³

15-årsåldern beskrivs av utredningen som den ålder då barnet börjar utveckla ett abstrakt tänkande. Då förmågan att behärska kroppen och integrera olika delar av personligheten stärks och de första stegen i en kvalificering till vuxenrollen tas. Enligt utredningen bör därför barn i denna ålder på ett mer påtagligt sätt få ta ansvar för sina handlingar och behandlas som en självständig individ med egna intressen. Under åren fram till 18-årsåldern skall individen utveckla en större självkänsla och anses mer målmedveten när det gäller utformningen av olika ideal och framtida livsprojekt.¹⁴

18-åringen beskrivs vara i den ålder då individen börjar värdera och välja medlemskap i olika grupper, liksom se grunden för en egen livsstil. Förmågan att se helheter, jämföra alternativ och värdera situationer beskrivs som i det närmaste fullt utvecklad. Vad som generellt skiljer unga vuxna i denna ålder från andra vuxna är enligt utredningen livserfarenhet.¹⁵

---

¹¹ SOU 1996:111, s. 310.

¹² SOU 1996:111, s. 316.

¹³ SOU 1996:111, s. 320.

¹⁴ SOU 1996:111, s. 320.

¹⁵ SOU 1996:111, s. 320.

Utredningen anför också att det faktum att olika individer inte följer samma utvecklingslinje och att individer i samma ålder ibland avsevärt skiljer sig åt i fråga om fysisk, psykisk och social mognad, liksom att det dessutom kan finnas betydande skillnader i livserfarenhet, ger anledning att knyta vissa bestämmelser till en något högre ålder än 18 år. Detta bör ske i de fall omgivningens förtroende för en persons förmåga att axla en viss uppgift eller en roll är av avgörande betydelse. Likaså i de fall en försenad mognad eller en bristande livserfarenhet behöver kompenseras för att, i första hand, skydda eller stötta den unge vuxne.¹⁶

Det har riktats en del kritik mot åldersgränser som ett sätt att bestämma när ett barn skall ges tillgång till en viss rättighet. Denna kritik gäller framförallt bristen på flexibilitet i ett sådant system. Lotta Dahlstrand påpekar exempelvis i sin avhandling om barns deltagande i rättsliga processer, att en fastlåsnings vid ålder kan innebära en risk för att rättsutvecklingen inte följer de framsteg som görs inom barnpsykologisk forskning.¹⁷

Titti Mattsson har också kommenterat frågan om åldersgränser. Mattsson anför att samtidigt som kritik kan riktas mot åldersgränser därför att de stereotypiserar barn, så är det svårt att hitta ett bättre alternativ som mått på barns förmåga att utöva inflytande på beslut som rör dem. Hon framhåller att det i dylika sammanhang ställs krav på en rationell hantering av gränssättning som inte kräver avancerade specialkunskaper hos beslutsfattare vid myndighet eller domstolar. Likaså är åldersgränser i detta avseende enligt henne ett sätt att tillgodose rätts säkerhetskrav i lagstiftningen, i form av likabehandling och minskat godtycke. Dessutom skapar det trygghet för barn genom förutsebara åldersgränser de kan lita på och se fram emot. Mattsson förespråkar därför att ålder skall vara den huvudregel som ger barnet den förmån som lagen anger. Hon anser dock också att en åldersgräns i vissa fall bör kunna kompletteras med en individuell mognadsbedömning som kan medge aktörskap, d.v.s. medge att barnen innehar viss makt att agera eller förhålla sig passiva av egen vilja, även före gällande åldersgräns.¹⁸

Åldersgränser är utan tvekan mer lätthanterliga än mognadsbedömningar. Knäckfrågan vid jämförelser med mognadsbedömningar torde helt enkelt vara huruvida den flexibilitet och individanpassning som mognadsbedömningar skulle kunna möjliggöra, är att anse som viktigare än den konsekvens, tydlighet och enkelhet som åldersgränser medger.

---

¹⁶ SOU 1996:111, s. 321.

¹⁷ L. Dahlstrand, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 300.

¹⁸ T. Mattsson, Kommentar till Elisabeth Näsmans föredrag ”Barn, barndom och barns rätt”, i L. Olsen (Red.), Barns Makt, s. 77 ff.

2.4 Rätten att komma till tals

Innan mognadsbegreppet i samband med barns rätt att komma till tals utreds, ges läsaren i detta avsnitt en kort redogörelse för innebörden just av begreppet ”att komma till tals”.

Barns rätt att komma till tals utgör ett centralt begrepp i barnkonventionen och återfinns också i ett flertal svenska lagparagrafer. I barnkonventionen stadgas en generell rätt för barn att få uttrycka sina åsikter i frågor som rör barnet både i allmänhet, exempelvis i skola, fritidsverksamhet och i olika samhällsliga organ och då det skall fattas beslut rörande det enskilda barnet. I svensk rätt har begreppet successivt införts ibland annat föräldrabalken, socialtjänstlagen, utlänningslagen och skollagen. I samtliga dessa avseenden stadgas att barnet skall ha rätten att komma till tals men det krävs att barnet har uppnått tillräcklig ålder och mognad för att det skall läggas någon vikt vid barnets åsikt.¹⁹

Det finns ett antal olika motiv till *varför* barnet skall ges rätten att komma till tals. Det vanligaste motivet är behovet av *information* från barnet. I utredningssammanhang eller i en rättslig process behövs information från barnet för att beslutsunderlaget skall bli så fylligt som möjligt. Det är inte nödvändigt att informationen ges direkt av barnet utan den kan också ges av någon annan som vet vad barnet har sagt eller vad som kan anses vara barnets bästa.²⁰

Vidare har det ett *pedagogiskt och ett terapeutiskt syfte* att ge barnen rätt att komma till tals. Genom att träna barnet i att uttrycka sig och föra fram sina åsikter och sin vilja fostras barnen att som vuxna bli aktiva samhällsmedborgare. Barnet anses också må bra av att försöka formulera sina tankar, behov och vilja.²¹

Under 1900-talet har det också vuxit fram ett rättighetsbaserat tänkande, där svaga och förtryckta gruppers ställning lyfts fram. Det har rört sig om kvinnor, svarta, handikappade och homosexuella men också barn. Synen på barnen som autonoma individer med egna rättigheter framhävs och enligt denna syn är barns rätt att komma till tals en *mänsklig rättighet*.²²

Anna Singer, jur. dr vid Uppsala universitet drar följande tänkvärda slutsats angående barns rätt att komma till tals: ”*Barns rätt att komma till tals kan innebära en mängd olika saker. Jag tror att en viktig slutsats att dra är att så måste det också få vara. Det går inte att hitta en given innebörd av*

---

¹⁹ En närmare redogörelse av dessa bestämmelser återfinns i uppsatsens tredje och fjärde kapitel.

²⁰ B. Hindberg, Ingen enkel fråga: barns rätt att komma till tals i social familjerätt och rättsväsende: Allmänna barnhusets konferens 31 mars – 2 april 2003, s. 11.

²¹ B. Hindberg, Ingen enkel fråga: barns rätt att komma till tals i social familjerätt och rättsväsende: Allmänna barnhusets konferens 31 mars – 2 april 2003, s. 11.

²² B. Hindberg, Ingen enkel fråga: barns rätt att komma till tals i social familjerätt och rättsväsende: Allmänna barnhusets konferens 31 mars – 2 april 2003, s. 11.

barnets rätt. Det handlar om olika saker och olika principer. Slutsatsen innebär också att man i varje given situation måste reflektera över vad det är som skall uppnås med barns rätt att komma till tals.

Innan frågan: Varför skall barn komma till tals? Besvaras kan vi inte åstadkomma ett rättsligt system, som på ett konstruktivt sätt låter barn bli delaktiga i olika processer som rör dem. Skall barn komma till tals för att de är experter på sin situation; för att de mår bra av att bli lyssnade på; för att de, på samma sätt som alla människor, har en okränkbar rätt att få påverka sin egen situation? Frågan måste ställas – och besvaras – i varje situation som rör barn. Först därefter kan vi åstadkomma ett system som faktiskt ger barn en rätt att komma till tals på ett konstruktivt sätt. Problemet med den diskussion som förs är, att man utgår ifrån att det rör sig om ett enhetligt begrepp som kan ges en innebörd. Lösningen tror jag ligger i att klargöra att barns rätt att komma till tals är en målsättning som måste ges olika innebörd i olika situationer och förverkligas på olika sätt.”²³

Också rätten att komma till tals är alltså ett begrepp som saknar en enhetlig innebörd. Det kan tänkas att den innebörd rätten att komma till tals ges i det enskilda fallet också påverkar den mognadsbedömning som skall göras i det individuella fallet. Olika syften med barnets rätt att komma till tals torde kräva olika sorters och olika grader av mognad hos barnet.

---

²³ B. Hindberg, Ingen enkel fråga: barns rätt att komma till tals i social familjerätt och rättsväsende: Allmänna barnhusets konferens 31 mars – 2 april 2003, s. 11.

3 Mognadsbegreppet internationellt - Barnkonventionen

Ett flertal bestämmelser i svensk rätt som behandlar barns rätt att få sin åsikt respekterad i förhållande till ålder och mognad har, som senare skall framgå, kommit till som direkta anpassningar till barnkonventionen. I detta kapitel utreds huruvida det i konventionens rättskällematerial står att finna några ledtrådar om hur mognadsbegreppet i barnkonventionen är avsett att förstås.

3.1 Barnkonventionens tolfte artikel

3.1.1 Allmänt om artikel 12

Artikel 12 i Barnkonventionen behandlar principen om barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dessa åsikter beaktade i förhållande till barnets ålder och mognad. Detta brukar räknas som en av konventionens fyra grundläggande principer. De tre övriga grundläggande principerna är principen om barnets bästa, rätten till liv samt förbud mot diskriminering, vilka återfinns i artiklarna två, tre och sex.

Artikel tolv's ordalydelse ger inget stöd för hur mognadsbegreppet skall tolkas. I sin helhet lyder denna artikel:

1. *Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.*
2. *För detta ändamål skall barnet särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.*

Det finns de som framställer barnets rätt enligt barnkonventionen, till deltagande i frågor som rör det, som ett sätt att förbereda barnet för vuxenlivet och för att bli en god medborgare, häribland Marta Santos Pais, tidigare medlem i FN:s kommitté om barnets rättigheter. Barnkonventionens huvudsakliga utgångspunkt är dock ett rättighetsbegrepp och FN:s

barnkommitté uppmanar nationerna att tillse att deras lagstiftning är uppbyggd kring tanken att barnet har rättigheter.²⁴

Artikel 12 gäller alltså alla barn som är ”i stånd att bilda egna åsikter”. Barnet behöver inte ha uppnått sådan ålder eller mognad att det kan kommunicera på vuxnas vis.²⁵ Däremot skall barnets åsikter alltså endast tillmätas betydelse i förhållande till dess ålder och mognad.

Klart är att någon åldersgräns inte finns i konventionen. De dubbla kriterierna ålder *och* mognad syftar till att säkerställa att ett ungt barn med en hög mognadsgrad får sina åsikter beaktade.²⁶ Något stöd i konventionen för att i nationell lagstiftning införa åldersgränser, för när barn skall tillåtas komma till tals eller för när deras åsikter skall beaktas, finns alltså inte. Sådan lagstiftning kan tvärtemot ses som stridig mot konventionen. Det finns de som menar att också den praxis som utvecklats i många europeiska länder, att inte i domstol höra barn under tolv år i vårdnadsfall, är stridigt mot barnkonventionens tolfte artikel.²⁷

3.1.2 Förarbetena till artikel 12

Så vad hade då författarna till barnkonventionen för avsikt med stadgandet om att barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad? Står några ledtrådar att finna i konventionens ”förarbeten”?

United Nations Centre for Human Rights har med hjälp av svenska Rädda Barnen sammanställt de förarbeten som finns till barnkonventionen i en skrift. Dessa förarbeten består av protokoll från arbetsgruppens diskussioner och rapporter till FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. Härifrån står att finna de olika utkast som föregått den slutliga formuleringen av varje enskild artikel i barnkonventionen samt hur dessa olika förslag kommenterats av de olika länderna. Bland annat kan man följa framväxten av vad som skulle komma att utvecklas till artikel 12 så som den lyder idag.

Det allra första utkastet till barnkonventionen presenterades av Polen år 1978 då FN:s kommitté för mänskliga rättigheter sammanträdde för trettiofjärde gången. Därefter kom detta utkast att revideras och det tillsattes 1979 en arbetsgrupp som bearbetade texten i olika omgångar fram tills dess att den godkändes av FN:s generalförsamling den 20 november 1989.²⁸

---

²⁴ R. Hodgins, P. Newell, Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, samt M. Sanots Pais, The Convention on the rights of the child, genom L. Dahlstrand, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 48.

²⁵ SOU 1997:116, s. 177.

²⁶ L. Dahlstrand, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 65.

²⁷ C. Forner, i J. C. M. Willems (Red.), Developmental and Autonomy Rights of Children, Empowering Children Caregivers and Communities, s. 120-121.

²⁸ HR/1995/Ser.1/article.12, I-III.

”Embryot” till nuvarande artikel 12 var vad som i det reviderade polska utkastet gick under namnet artikel 7, och hade följande lydelse:

*“The States parties to the present Convention shall enable the child who is capable of forming his own views the right to express his opinion in matters concerning his own person, and, in particular, marriage, choice of occupation, medical treatment, education and recreation.”*²⁹

Denna text skulle sedan komma att ligga till grund för diskussioner där arbetsgruppen hade att ta ställning till en rad förslag och alternativa utkast från olika länder. 1981 lades de första alternativa förslagen fram av USA, Australien och Danmark.³⁰

Det australiska förslaget var det förslag som först skulle komma att innehålla begreppet ”maturity”. Den australiensiske representanten menade att artikeln borde lyda:

*“The States parties to the present Convention shall assure to the child the rights to express his opinion in matters concerning his own person, and in particular marriage, choice of occupation, medical treatment, education and recreation. In all such matters the wishes of the child shall be given due weight in accordance with his age and maturity.”*³¹

Den danska delegationen hade å sin sida ett förslag med följande lydelse:

*“Parents or other guardians have the right and duty to decide in matters concerning the person of the child. But the child shall, as soon as possible, have an influence in such matters. As the child gets older, the parents or the guardian should give him more and more responsibility for personal matters with the aim of preparing the child for the life of a grown up.”*³²

Representanten från USA förde fram ytterligare en alternative lydelse, nämligen:

*“The States parties to the present Convention shall enable the child who is capable of forming his own views the right to express his opinion effectively and non-violently in matters concerning his own person, and in particular religion, political and social beliefs, matters of conscience, cultural and artistic matters, marriage, choice of occupation, medical treatment, education, travel, place of residence, and recreation.”*³³

---

²⁹ HR/1995/Ser.1/article.12, III A.

³⁰ HR/1995/Ser.1/article.12, III C 1-3.

³¹ HR/1995/Ser.1/article.12, III D st. 74.

³² HR/1995/Ser.1/article.12, III D st. 75.

³³ HR/1995/Ser.1/article.12, III D st. 76.

Dessa förslag tillsammans med det polska skulle sedan komma att ligga till grund för arbetsgruppens diskussioner 1981. Något resonemang kring begreppet maturity finns dock inte dokumenterat härifrån.³⁴

Det fanns också förslag på att i artikel 3, som behandlar principen om barnets bästa, foga in en bestämmelse där det skulle stadgas att barn som nått "the age of reason" borde ges möjlighet att, som oberoende part, komma till tals vid juridiska och administrativa processer. En delegat menade dock att "the age of reason" var något mycket svårbestämt. Arbetsgruppen enades därmed om att istället låna orden "is capable of forming his own views" från artikel 7. Av vilken anledning arbetsgruppen ansåg att dessa ord skulle vara mer lättdefinierade anges dock inte i rapporten.³⁵

Vidare fanns vid 1981 års diskussioner en rad andra åsikter kring artikel 7, t.ex. att de områden kring vilka barn skall få lov att uttala sig, inte borde begränsas genom en uppräknande lista och att denna lista därför borde strykas ur artikeln.³⁶

Dessa förslag och utkast skulle vid slutet av arbetsgruppens första gemensamma reading komma att utmynna i en första kompromisslösning vilken arbetsgruppen antog. Förslaget arbetsgruppen enades om hade följande lydelse:

*"The States Parties to the present Convention shall assure the child who is capable of forming his own views the right to express his opinion freely in all matters, the wishes of the child being given due weight in accordance with his age and maturity."*³⁷

Någon diskussion om eventuella tolkningssvårigheter just av begreppet mognad finns dock inte alls dokumenterad i arbetsgruppens första rapport till FN:s kommitté om mänskliga rättigheter.³⁸

Bangladesh skickade 1986 via FN:s huvudkontor i Genève en kommentar till arbetsgruppen där man uttryckte sin åsikt att artikel 7 är en artikel som kommer att bli svår att tillämpa då den inte i tillräckligt stor utsträckning blivit "crystallized into recognizable legal categories".

Det fanns också, utöver den officiella arbetsgruppen, en Ad Hoc grupp bestående av en rad NGO:s, så som bland andra Amnesty International och rädda barnen, som gavs möjlighet att bidra med sina åsikter till arbetsgruppen. Denna Ad Hoc grupp påpekade i en skrivelse 1988 vikten av att skilja mellan yttrandefrihet, föreningsfrihet, mötesfrihet och rätten till

---

³⁴ HR/1995/Ser.1/article.12, III D st. 19-81.

³⁵ HR/1995/Ser.1/article.12, III D st. 19-81.

³⁶ HR/1995/Ser.1/article.12, III D st. 19-81.

³⁷ HR/1995/Ser.1/article.12, III D st. 80.

³⁸ HR/1995/Ser.1/article.12, III D st. 19-81.

privatliv. Ad Hoc-gruppen lämnade också in ett eget förslag till hur den ansåg att artikel 7 borde lyda:

*“ 1. The States parties to the present Convention shall assure to the child who is capable of forming his or her own views the right to express an opinion freely in all matters. The wishes of the child shall be given due weight in accordance with his or her³⁹ age and maturity.
2. Every child shall have the right to seek, receive and impart information and ideas, either orally, in writing, in art form or in any other media of the child's choice.”⁴⁰*

Inför arbetsgruppens andra reading av den blivande konventionen begärde arbetsgruppen att FN:s sekretariat skulle genomföra en teknisk översyn av den text som antagits efter den första readingen. Detta för att komma tillrätta med saker som överlappningar mellan artiklarna, eventuella språkliga felaktigheter samt för att se över hur väl texten överrensstämde med andra instrument för mänskliga rättigheter. Generalsekreteraren begärde därmed in kommentarer från bland annat andra FN-organ. UNICEF skickade med anledning av denna begäran, in en kommentar rörande den dåvarande lydelsen av artikel 3 stycke 2 och anförde att användandet av orden ”expressing his own views” borde övervägas istället för orden ”forming his own views”. Likaså ansåg UNICEF att ”wishes” borde ersättas med ”views” eftersom syftet verkar vara att man skall ta hänsyn till alla åsikter, inte bara de som utgör faktiska önsknings.⁴¹

Sekretariatet anförde också i detta sammanhang att artikel sju belägger yttrandefriheten med en ny begränsning eftersom barnet skall vara ”capable of forming his or her own views”, vilket utgör en tänkbar konflikt med vad som då kallades artikel 7a och som blivit till dagens artikel 13 om yttrande- och informationsfrihet. Detta sammantaget med UNICEF:s kommentar föranledde ett förslag från sekretariatet som innebar att man skulle stryka hela artikel 7 och istället till artikel 7a lägga ett nytt tredje stycke med följande lydelse: ”The views of the child shall be given due weight in accordance with his or her age and maturity.”⁴²

Den andra readingen av den blivande barnkonventionen genomfördes 1988-1989. Här lades bland annat fram ett nytt förslag från finskt håll där vissa justeringar gjorts och där det också föreslogs att ett stycke om barns rätt att komma till tals vid processer skulle läggas till artikel 7, istället för till artikel 3. Det finska förslaget lød:

”1. The States Parties to the present Convention shall assure to the child who is capable of forming his or her own views the right to express those views freely in all matters affecting the child, the views of the child being given due weight in accordance with (his) the age and maturity of the child.

---

³⁹ Troligtvis en felstavning av ordet ”or”.

⁴⁰ HR/1995/Ser.1/article.12, III F 1.

⁴¹ HR/1995/Ser.1/article.12, IV A.

⁴² HR/1995/Ser.1/article.12, IV B.

2. For this purpose, the child shall in particular be provided the opportunity to be heard in any judicial and administrative proceedings affecting the child, either directly, through a representative or an appropriate body, in accordance with the procedural rules of national law.”⁴³

Flertalet länder var positiva till detta förslag och de kommentarer som gjordes från de olika ländernas representanter gällde mest teknikaliteter, så som om att lägga till eller ta bort prepositionen ”or”. Den slutgiltiga versionen av nuvarande artikel 12 skulle komma att bli mycket lik detta finska förslag. Inte heller i den rapport som blir resultatet av denna andra reading finns det dock någon dokumenterad diskussion kring ordet ”maturity”.⁴⁴

3.2 Sverige och Barnkonventionen

Sverige undertecknade barnkonventionen samma dag den blev tillgänglig för undertecknande, den 26 januari 1990. Regering och riksdag fann att konventionens bestämmelser stod i god överensstämmelse med svensk rätt och praxis och Sverige ratificerade, utan reservationer, konventionen genom ett riksdagsbeslut den 21 juli 1990.⁴⁵ Härigenom åtog sig Sverige att följa konventionens bestämmelser.

I den proposition som föregick den svenska riksdagens godkännande av barnkonventionen ges en redogörelse för hur var och en av barnkonventionens artiklar förhåller sig till förhållandena i Sverige. Propositionen inleder avhandlandet av artikel 12 med att hänvisa till 2 kap. 1 § RF som tillförsäkrar alla medborgare, även barn, rätten att fritt bilda åsikter och fritt uttrycka dessa. Regeringen anför sedan att den utsträckning, i vilken barnets åsikter skall tillmätas betydelse i frågor som rör barnet, är närmare reglerat i den lagstiftning som berörs. Vidare menar regeringen att de vid tiden förekommande reglerna på området, är väl förenliga med de principer som artikeln ger uttryck för. Som exempel på detta ges bland annat SoL i sin dåvarande lydelse samt de olika bestämmelser som finns för att tillförsäkra barns och ungdomars inflytande i skolan.⁴⁶

DO, Svenska Röda Korset, Rädda Barnen, Svenska OMEP-kommittén och Svenska flyktingrådet gjorde i egenskap av remissinstanser gällande att Sveriges praxis i asylärenden vid denna tidpunkt inte var förenlig med barnkonventionens artikel 12. Detta höll dock regeringen inte med om, då förarbetena till utlänningslagstiftningen anger att barn skall uppmärksammas som individer som kan ha egna skäl för uppehållstillstånd. Vårdnadshavare tillfrågas också redan i samband med polisens grundutredning i ett asylärende om de medföljande barnens fysiska och

---

⁴³ HR/1995/Ser.1/article.12, V A st. 235.

⁴⁴ HR/1995/Ser.1/article.12, V A st. 234-267 samt VI.

⁴⁵ Prop. 1989/90:107, bet 1989/90:SoU128.

⁴⁶ Prop. 1989/90:107, s. 42.

psykiska tillstånd samt eventuella egna asylskäl. Med utgångspunkt häri kan polisen avgöra om barnet självt skall höras.⁴⁷

I propositionen om godkännandet av barnkonventionen, drog regeringen sammanfattningsvis slutsatsen att svensk rätt och praxis, som den såg ut år 1989, till sin allmänna syftning stod i god överrensstämmelse med konventionens bestämmelser även om det ansågs tveksamt att vi i alla detaljer uppfyllde konventionens krav. Regeringen konstaterar att bedömningen av detta blir beroende av vilka allmänna principer man vill lägga till grund för tolkningen av konventionens bestämmelser. Det måste hållas i minnet, att konventionen är avsedd att tillämpas på ett världsomfattande plan och alltså på rättssystem och rättsförhållanden av mycket skiftande art. Av denna anledning konstaterar regeringen att konventionen måste tolkas så att den får en rimlig mening inom ramen för varje nationellt system.⁴⁸

Hur begreppet mognad skall tolkas för att det skall ges en rimlig mening inom det svenska rättssystemet framgår dock inte av denna proposition.

3.2.1 Nationell strategi för att förverkliga barnkonventionen

Även om det således ansågs att Sverige vid ratificeringen 1989 uppfyllde barnkonventionens alla krav, så har riksdag och regering sedan dess ansett att det kan finnas en del att förbättra. Det har kontinuerligt gjorts anpassningar till konventionen i aktuell lagtext. 1999 godkände en enhällig riksdag en nationell strategi för att förverkliga barnkonventionen.⁴⁹ Denna strategi utgår ifrån den parlamentariskt sammansatta barnkommitténs betänkande från 1997.⁵⁰ I januari 2004 presenterade regeringen en skrivelse med en plan för hur den nationella strategin från 1999 skall utvecklas och hur regeringen avser att fortsatt bedriva det strategiska arbetet med att förverkliga barnkonventionen.⁵¹ Fortfarande är det dock den nationella strategin från 1999 som skall utgöra den huvudsakliga grunden för den svenska barnpolitiken.⁵²

I den nationella strategin från 1999 anförs att artikel 12 är barnkonventionens demokratiartikel och att barnet skall ses som en samhällsmedborgare, en individ med rätt att själv uttrycka sina åsikter. Det anförs också att det inte finns någon nedre åldersgräns för när barnet har rätt att delta och fritt uttrycka sina åsikter. Rätten skall tillförsäkras det barn som är i stånd att bilda sig en uppfattning och dessa åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Ett barns språk eller

---

⁴⁷ Prop. 1989/90:107, s. 43.

⁴⁸ Prop. 1989/90:107, s 47.

⁴⁹ Prop. 1997/98:182.

⁵⁰ SOU 1997:116.

⁵¹ Skr 2003/04:47.

⁵² Skr 2003/04:47, s. 7.

funktionshinder får inte hindra barnet att få sin rätt erkänd och det centrala i yttrandefriheten är att kunna meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor. Ju fler uttrycksformer som bild, musik och dans som barn och unga behärskar desto mer varierad blir deras uttrycksförmåga.⁵³

Inte heller i denna strategi ges dock något förtydligande av hur begreppet mognad skall tolkas. Även om det sägs att det inte finns någon nedre gräns för när barnet av rätten skall tillförsäkras en möjlighet att uttrycka sina åsikter och att det inte bara är barnets verbala uttrycksförmåga som skall räknas, så är fortfarande möjligheten att få denna åsikt beaktad, villkorad med att barnet skall ha uppnått tillräcklig ålder och mognad. Någon klargörelse av vad detta rent faktiskt skall innebära erbjuds inte.

I regeringens skrivelse om utveckling av den nationella strategin för att förverkliga barnkonventionen understryks vikten av barns rätt att komma till tals och få sin åsikt beaktad, såväl i enskilda frågor som allmänna samhällsfrågor. Det föreslås bland annat utbildning av myndighetspersonal för att stärka deras kunskaper om barn och deras förmåga att se saker ur barnets synvinkel.⁵⁴ Något klargörande av hur begreppet mognad skall tolkas ges dock inte heller i denna skrivelse.

3.2.2 Sveriges rapport till FN:s barnrättskommitté

Sverige är, liksom övriga medlemsstater, enligt barnkonventionens artikel 44, skyldigt att var femte år avlägga en rapport till FN:s barnrättskommitté i Genève. I denna rapport skall redovisas vilka åtgärder som vidtagits för att genomföra barns rättigheter enligt barnkonventionen samt vilka framsteg som gjorts i fråga om åtnjutandet av dessa rättigheter.

Sedan tiden för Sveriges ratificering av barnkonventionen har vi hunnit lämna in tre rapporter till barnrättskommittén, den senaste av dessa år 2002. Här redogörs för de förändringar som gjorts rörande barns rätt att komma till tals inom olika områden så som familj, skola och sociala frågor.⁵⁵

I den senaste rapporten talas om de lagändringar som genomfördes i och med 1998 års vårdnadsreform. Dessa stadgar att barn skall få komma till tals även i frågor kring vårdnad, boende och umgänge och vid socialnämnds tillämpning på frågor om vårdnad, boende och umgänge samt att hänsyn skall tas till barns vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.⁵⁶

---

⁵³ Prop. 1997/98:182, s. 16.

⁵⁴ Skr 2003/04:47, s 18.

⁵⁵ Sveriges tredje rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter. Om åtgärder och framsteg för att förverkliga konventionen om barnets rättigheter, s 42 ff.

⁵⁶ Sveriges tredje rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter. Om åtgärder och framsteg för att förverkliga konventionen om barnets rättigheter, s 42 ff. (se även kap. 4 denna uppsats).

I rapporten till barnrättskommittén redogörs också för länsstyrelsernas tillsyn av hur reformen slagit ut i socialtjänstens familjerättsliga arbete. Det framkommer att det finns en variation mellan kommunerna när det gäller att i utredningar visa om och hur barnet kommit till tals. I vissa kommuner är det regel att utredarna träffar barnen och redovisar deras synpunkt och i andra kommuner är det ytterst ovanligt att så sker. Här liksom i sociala barnavårdsutredningar kan det hända att socialsekreteraren avstår från att redovisa samtalen med barnen av hänsyn till barnen. Om och i så fall på vilket sätt barnens ålder och mognad spelat in i de här situationerna framgår dock inte av rapporten.⁵⁷

Det poängteras i rapporten att det faktum att hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad innebär att det inte finns någon nedre åldersgräns för när detta skall ske. Socialtjänsten skall alltid i sitt arbete söka bilda sig en uppfattning om hur barnet självt ser på sin situation. Om det gäller ett litet barn kan socialtjänsten genom att prata med andra som står barnet nära försöka skapa sig en bild av barnet och dess behov. Denna bestämmelse gäller inte bara i utredningssituationer utan i alla situationer när socialstyrelsen möter barn. Det redogörs också för de uppföljningar av lagändringen som socialstyrelsen genomfört åren 1999 och 2001 på uppdrag av regeringen. Vi får i rapporten till barnkommittén veta att samtal med barnen är betydligt vanligare nu än i mitten på 1990-talet men att dokumentation av barnets inställning endast sker i ungefär hälften av fallen och att det är sällsynt att barnens inställning påverkat det slutgiltiga beslutet. Huruvida barnens ålder och mognad spelat in i dessa fall får vi inte veta i denna rapport till barnkommittén.⁵⁸

Sverige poängterar alltså även i sin rapport till barnrättskommittén att det inte finns någon nedre åldersgräns för när ett barn är tillräckligt moget för att få sin åsikt beaktad i svensk rätt. Detta stämmer måhända i teorin men av kapitel fem i denna uppsats kommer det att framgå att detta kanske inte är alldeles överrensstämmande med den praxis som utvecklats på området.

Rapporteringen om att myndigheterna är dåliga på att redogöra för barnens inställning och på vilket sätt detta påverkat det slutgiltiga beslutet torde däremot stämma väl överrens med den verkliga situationen.

3.2.3 Barnrättskommitténs sammanfattande observationer

FN:s barnrättskommitté beaktade denna Sveriges tredje rapport och kom med sina sammanfattande observationer⁵⁹ angående denna i januari i år.⁶⁰

---

⁵⁷ Sveriges tredje rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter. Om åtgärder och framsteg för att förverkliga konventionen om barnets rättigheter, s 42 ff.

⁵⁸ Sveriges tredje rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter. Om åtgärder och framsteg för att förverkliga konventionen om barnets rättigheter, s 42 ff.

⁵⁹ ”concluding observations”.

⁶⁰ CRC/C/15/Add.248.

Detta dokument innehöll en del beröm till svenska myndigheter men också förslag på vad som skulle kunna förbättras.

Avseende Sveriges uppfyllande av artikel 12, får Sverige först beröm för de lagstiftningsåtgärder och program som hitintills åstadkommit för att tillförsäkra barn rätten att uttrycka sina åsikter och "have them duly taken into account". Kommittén uttrycker dock "concern" över att många ungdomar i Sverige trots anmärkningsvärda ansträngningar känner att de saknar verkligt inflytande över "matters concerning their life in society".⁶¹

Kommittén kommer med två rekommendationer. Dels att Sverige tillförsäkrar att administrativa och andra beslut som är relevanta för barn innehåller information om hur man tillgodogjort sig barnens åsikter, i vilken utsträckning åsikterna tillmätts betydelse och varför. Dels att Sverige överväger att förse barn i mycket konfliktfyllda tvister om vårdnad och umgänge med "appropriate assistance".⁶²

3.2.4 Rädda Barnens alternativrapport

I samband med Sveriges officiella rapporter till FN:s barnkommitté har Rädda Barnen utfärdat alternativa rapporter som de vill skall ses som ett komplement till de officiella rapporterna. I det avsnitt som behandlar artikel 12 i den tredje rapporten av detta slag hänvisar Rädda Barnen till undersökningar som visar att barns egna åsikter sällan inhämtas vid samarbetsavtal, beslut eller domar om vårdnad, boende och umgänge. Rädda Barnen anser att det är viktigt att fokus läggs på barnens beskrivning av sin egen situation men att de inte skall tvingas ta ställning och rekommenderar därför att regeringen säkerställer kompetenshöjande utbildning i att lyssna till barn och tillmäta barns beskrivning betydelse för socialsekreterare, advokater och domare.⁶³

Rädda Barnen menar också att elevers inflytande i skolan är eftersatt. De hänvisar till enkätundersökningar som visar att eleverna vill ha mer inflytande än vad de upplever sig ha och att eleverna från årskurs 4 till 9 anser sig ha mindre inflytande ju äldre de är. Rädda Barnen rekommenderar att konventionsstaten förbättrar elevers möjlighet till deltagande och inflytande över sin skolsituation.⁶⁴

---

⁶¹ CRC/C/15/Add.248, st. 23.

⁶² CRC/C/15/Add.248, st. 24.

⁶³ Rädda barnens tredje rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter, rapport om barnets rättigheter i Sverige 1997-2002, s. 22-23.

⁶⁴ Rädda barnens tredje rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter, rapport om barnets rättigheter i Sverige 1997-2002, s. 23-24.

3.3 Sammanfattande kommentarer

Artikel 12, som alltså är den artikel i barnkonventionen som är central för denna uppsats, gäller alla barn som är ”i stånd att bilda egna åsikter” utan att barnet behöver ha uppnått sådan ålder eller mognad att det kan kommunicera på vuxnas vis.⁶⁵ Däremot skall barnets åsikter alltså endast tillmätas betydelse i förhållande till dess ålder och mognad. Det är dock oklart vilken typ av mognad som avses och hur denna skall bedömas.

Klart är dock, att något stöd för lagstadgade nationella åldersgränser för när barn skall få komma till tals och få sin åsikt beaktad inte står att finna i vare sig konventionen eller dess förarbeten. Nationella lagar och rättspraxis som enbart ser till barns ålder utan att också beakta ett barns mognad i detta sammanhang torde till och med vara stridiga mot konventionens tolfte artikel.

I konventionens förarbeten talas om att ”views” är ett bättre ordval än ”wishes” då syftet är att det skall tas hänsyn till alla åsikter, inte bara de som utgör faktiska önskningar. Detta är något som talar mot den utveckling som skett i svensk praxis⁶⁶ där det istället tycks vara så att ju bestämdare åsikt barnet har, desto större vikt läggs domstolen vid den.

Vid artikelns tillkomst fanns också en diskussion om den begränsning det skulle komma att innebära för yttrandefriheten, att artikel 12 endast blir tillämplig på barn som är i stånd att bilda sin egen åsikt. Någon diskussion om den begränsning tillägget om ålder och mognad utgör finns dock inte dokumenterad. Det kan ju faktiskt tyckas att syftet med att få bidra med åsikter i frågor som rör en själv går förlorat, om det inte alls läggs någon vikt vid dessa åsikter, åtminstone om syftet med rätten att komma till tals enligt barnkonventionens tolfte artikel skall vara rättighetsbaserat och avse att ge barnet en reell möjlighet att påverka sin situation.

Angående Sverige och Barnkonventionen framkommer att det finns en god vilja hos den svenska lagstiftaren att tillgodose barns rätt enligt barnkonventionen att komma till tals och att få sin vilja beaktad. Regeringen och olika utredare understryker på flera ställen att det inte skall finnas någon nedre åldersgräns för när barn skall ha rätt att yttra sig och att det inte enbart är barnets verbala uttrycksförmåga som skall räknas utan att de även skall kunna uttrycka sig i exempelvis bild och dans.

Det finns dock vissa brister i myndigheters förmåga att omsätta nämnd princip till praktik. Det återstår att se huruvida Sverige kommer att ta till sig framförallt barnrättskommitténs rekommendationer om att tillförsäkra att administrativa och andra beslut som är relevanta för barn, innehåller information om hur man tillgodosgjort sig barnens åsikter, i vilken utsträckning barnets åsikter tillmäts betydelse och varför.

---

⁶⁵ SOU 1997:116, s. 177.

⁶⁶ Mer om svensk praxis i denna uppsats femte kapitel.

4 Nationell lagstiftning där hänsynen till barns vilja är avhängig av barnets mognad

Rätten för barn att få komma till tals och att få sin åsikt beaktad i frågor som rör dem är, som tidigare framgått av denna uppsats, också i svensk lagstiftning ofta beroende av barnets mognad. Detta kapitel erbjuder en genomgång av typisk svensk lagstiftning som återspeglar denna princip.

4.1 Föräldrabalken

Principen om barns rätt att komma till tals och få sin åsikt beaktad har funnits länge i FB. På senare år har denna princip framhävts och betonats, inte minst med anledning av Sveriges tillträde till Barnkonventionen. För att barnet skall ha möjlighet att hävda sin rätt att komma till tals och få sin åsikt beaktad krävs dock alltså enligt dessa lagar också att barnet uppnått tillräcklig ålder och mognad.

4.1.1 Vårdnad, boende och umgänge

I FB:s sjätte kapitel regleras frågor om barns vårdnad, boende och umgänge.

I FB 6 kap. 2b § står sedan den 1 oktober 1998 att läsa:

”Vid avgörande enligt detta kapitel av frågor som rör vårdnad, boende och umgänge skall hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.”

Bestämmelsen återfanns tidigare i FB 6 kap. 10 d och 15 §§ men flyttades år 1998 till denna, mer framträdande, plats i lagtexten. Syftet med denna förflyttning var att framhäva principen om barns rätt att få komma till tals och få sin åsikt beaktad. Lagstiftaren övervägde först att foga in denna princip i kapitlets portalparagraf som stadgar att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande av alla frågor som rör vårdnad om barn, barns boende och umgänge. I enlighet med lagrådets förslag placerades dock bestämmelsen om barnets rätt att komma till tals och få sin åsikt beaktad, separat i ovan citerade paragraf. Detta då regeringen höll med lagrådet om att barnets vilja ibland kan ges en betydelse fristående från bedömningen av vad som är bäst för barnet.⁶⁷

---

⁶⁷ Prop. 1997/98:7, s. 47.

Mognadsbegreppet kommenteras inte alls i de förarbeten som föregick förflyttningen av denna princip i lagtexten. Svaret på vilka tankegångar som från början kan ha legat bakom införandet av stadgandet om att hänsyn skall tas till barns vilja med beaktande av barnets ålder och mognad i FB får istället sökas i tidigare förarbeten.

År 1995 lade regeringen fram en proposition⁶⁸ med en rad förslag för att garantera barns rätt att komma till tals och få sin åsikt respekterad så som de har rätt till enligt barnkonventionen. Förslagen i denna proposition skulle komma att träda i kraft under 1996. I propositionen föreslås införandet av uttryckliga bestämmelser om barns rätt att komma till tals i mål och ärenden om vårdnad, umgänge, adoptionsärenden och namnändringar och det är denna proposition som ligger till grund för bland annat nu upphävda (eller omflyttade och framhävda om man så vill) FB 6 kap. 10d och 15 §§.

I propositionen från 1995 anförs att det för att domstolen skall få en uppfattning om vad som är bäst för barnet, är viktigt att barnets egen uppfattning och egna önskemål kommer fram och blir beaktade i processen. En allmän utgångspunkt bör vara att hänsyn skall tas till barnets vilja alltefter vilken ålder och mognad som barnet uppnått.⁶⁹ Någon närmare förklaring om vad som menas med detta erbjuds dock inte. Istället sägs att det är olämpligt att fastställa hur gammalt ett barn bör vara för att höras. Det bör ankomma på vårdnadsutredaren att i varje enskilt fall göra en bedömning av barnets mognad i det hänseendet. Barnets åsikter skall klarläggas om det inte är olämpligt. Det är enligt propositionen inte lämpligt att försöka få fram en inställning hos ett barn som inte är gammalt eller moget nog att ha en egen åsikt.⁷⁰

Det anförs också att vad som är barnets verkliga vilja kan vara svårt att veta i och med att barnets inställning kan förändras från dag till dag. Det är därför viktigt att det som barnet ger uttryck för bedöms med sakkunskap och med hänsyn tagen till omständigheterna i det enskilda fallet.⁷¹

Regeringen anser inte 1995 att en formell talerätt för barn i mål om vårdnad och umgänge är en god idé. Detta dels av processuella skäl men dels också då det inte ansågs vara det bästa sättet att tillgodose ändamålet att barnets vilja skall komma fram och bli beaktad på rätt sätt. Dock anser regeringen att den grundläggande principen om barns rätt att komma till tals i frågor som rör deras person, är en viktig princip som bör framgå direkt av lagen. Regeringen anser att det också skall framgå att hänsyn skall tas till barnets ålder och mognad.⁷²

Det ursprungliga förslaget i den departementspromemoria som 1995 års proposition bygger på, var att det i lagen skulle anges att rätten skulle "fästa

---

⁶⁸ Prop. 1994/95:224.

⁶⁹ Prop. 1994/95:224, s. 27-28.

⁷⁰ Prop. 1994/95:224, s. 54.

⁷¹ Prop. 1994/95:224, s. 27-28.

⁷² Prop. 1994/95:224, s. 32.

särskilt avseende vid barnets vilja med hänsyn till den ålder och mognad barnet nått". Detta fick dock ett flertal remissinstanser att påpeka ett problem, nämligen det att desto större avseende domstolarna skall fästa vid barnets vilja, desto större är risken att barnet utsätts för otillbörlig påverkan av föräldrarna och pressas att ta ställning. Regeringen menade att genom att istället formulera paragrafen på ett öppnare sätt, d.v.s. stryka ordet "särskilt" samt uttryckligen ange att hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad, torde det kunna undvikas att domstolen på ett oönskat sätt styrs av vad som redovisas i utredningen om barnets vilja. Därmed ansågs också riskerna för obehörig påverkan på barnet i samband med utredningen minska.⁷³

Med anledning av att det också i ett antal remissvar diskuterats huruvida barnets ålder bör inverka på utredningen, kommenterar regeringen att det inte är lämpligt att ange bestämt hur gammalt ett barn bör vara för att det skall vara meningsfullt att ta reda på dess inställning. Det bör ankomma på utredaren att i varje enskilt fall göra en bedömning av barnets mognad i det hänseendet. I författningskommentaren anförs också att domstolens skyldighet att beakta barnets ålder och mognad, betyder att det normalt skall fästas mer avseende vid de större barnens inställning än de mindres. Det skrivs också att de minsta barnen inte kan ha någon uttalad uppfattning över huvud taget. Regeln innebär för de senare fallen att domstolen inte alls behöver ta hänsyn till barnets vilja.⁷⁴

Även om det inte tidigare fanns ett uttryckligt lagstadgande om domstolens skyldighet att beakta barnets vilja, med hänsyn till ålder och mognad, så var det tidigare en del av domstolens uppgift att besluta i enlighet med vad som var bäst för barnet enligt dåvarande FB 6 kap. 5 §. Enligt förarbetena till denna bestämmelse från 1982 var det ytterst domstolens uppgift att utreda om barnet hade några egna synpunkter på vårdnadsfrågan. Om barnet hade en bestämd uppfattning och hade nått en sådan mognad att dess önskemål borde respekteras, borde domstolen i allmänhet följa barnets önskan. Frågan om när barnet nått en sådan mognad kan emellertid, enligt propositionen, inte besvaras generellt och ibland kan uppgiften försvåras av att barnet uttrycker en uppfattning som inte svarar mot barnets innersta önskan. Domstolen torde därför vara hänvisad till att väga in barnets egna uppgifter i den helhetsbedömning av samtliga omständigheter som bör beaktas i målet.⁷⁵

De kommentarer som finns i såväl äldre som yngre förarbeten om att barnets vilja ibland kan ha en betydelse som är fristående från bedömningen av vad som är bäst för barnet, tolkas av Dahlstrand som en bristande tilltro till barns kompetens vilket medför en tvetydighet till barns deltagande. Å ena sidan trycker man på vikten av att ge äldre barn så gott som självbestämmanderätt när det gäller vårdnad och umgänge men å andra

---

⁷³ Prop. 1994/95:224, s. 34.

⁷⁴ Prop. 1994/95:224, s. 35.

⁷⁵ Prop. 1981/82:168, s. 66.

sidan ställer man sig tvekande till vilken kompetens barn har att fatta sådana beslut.⁷⁶

4.1.2 FB 21 kap. Om verkställighet av domar, beslut eller avtal om vårdnad, boende eller umgänge m.m.

I FB 21 kap. regleras frågor om verkställighet av domar, beslut eller avtal om vårdnad, boende umgänge mm.

I den ovan nämnda propositionen om barns rätt att komma till tals, från 1995, diskuteras också huruvida några förändringar skall göras angående barns rätt att komma till tals i mål om verkställighet av avgöranden om vårdnad, boende eller umgänge. Regeringen gjorde dock bedömningen att det varken skulle införas någon talerätt för barn i mål om verkställighet eller att det behövdes några andra lagändringar för att tillförsäkra barn en rätt att komma till tals i verkställighetsmål. Det anförs i propositionen att eftersom dessa mål i regel föregåtts av en process i allmän domstol om vårdnad eller umgänge där barnet bör ha fått komma till tals, så bör någon föreskrift om utredning av barnets vilja även i verkställighetsmål inte vara nödvändig. Dessutom anförs att det är av särskild betydelse för verkställighetsmålen att det för ”de lite äldre barnen” redan finns en uttrycklig skyldighet att ta reda på barnets vilja och att detsamma gäller beträffande barn som inte fyllt tolv men som nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt.⁷⁷ Här åsyftas den bestämmelse som återfinns i FB 21 kap. 5 § och har följande lydelse:

”Har barnet fyllt tolv år, får verkställighet inte ske mot dess vilja utom då länsrätten finner det nödvändigt av hänsyn till barnets bästa. Detsamma gäller, om barnet ännu inte har fyllt tolv år men har nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt.”

Värt att notera här är att barnets mognadsgrad enligt denna paragraf endast är något som kan öka barnets inflytande, inte minska det. Tänkbart är dock att domstolen, om den skulle finna en trettonåring uppenbart omogen, skulle kunna hävda att det strider mot detta barns bästa att lägga allt för stor vikt vid dess vilja.

Titti Mattson förespråkar lagstiftning angående barns autonomi⁷⁸, i linje med denna paragraf. Hon menar att av rättssäkerhetsskäl i beslutsprocessen

---

⁷⁶ L. Dahlstrand, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 74.

⁷⁷ Prop. 1994/95:224, s. 37-38.

⁷⁸ Med stöd av Svenska akademiens ordlista förklarar Mattson betydelsen av begreppet autonomi som självbestämmande eller viss självständighet. T. Mattson, Barnet och rättsprocessen, Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, s. 119.

bör inte bedömningen av barnets mognad ske på bekostnad av begränsad rättshandlingsförmåga för barnet. En lösning där barnet ges autonomi med stöd av sin ålder men har möjlighet att erhålla samma autonomi vid lägre ålder på grund av sin mognad skapar enligt henne en förutsebarhet för barnet vilket möjliggör en rättssäker prövning av barnets autonomi.⁷⁹

Hela FB 21 kap. infördes den 8 december 1967 och det var i och med införandet av detta kapitel som mognadsbegreppet för första gången gjorde sitt inträde i FB.⁸⁰ Före införandet av FB 21 kap. och mognadsbegreppet, fanns en praxis där hänsyn togs till barnets inställning vid bedömandet om huruvida överflyttning av ett barn kunde befaras medföra skada för barnet. Det antogs enligt denna praxis att verkställighet i regel inte borde genomföras mot barnets vilja när barnet fyllt 15 år ”eller nått motsvarande utveckling”.⁸¹

Lagberedningen, som 1966 lade fram förslaget om införandet av FB 21 kap. ansåg att principen om att barnets vilja skall respekteras när det nått en viss mognad och att verkställighet inte genomförs utan tvingande skäl om barnet motsätter sig åtgärden, var en viktig princip som borde stå angiven i lag. Beredningen ansåg att lagen borde ge viss ledning för bedömningen av mognad och satte då åldersgränsen till 15 år. Detta var en ålder som vitsordats från barnpsykiatriskt håll då det ansågs kunna medföra en allt för stor belastning hos ett yngre barn att vara tvunget att välja vem det skulle vistas hos. Beredningen ville heller inte förbise det faktum att barn ofta kan påverkas och ändra inställning snabbt. Gränsen om 15 år som sattes i lagen skulle heller inte vara absolut utan beredningen ville öppna för möjligheten att göra undantag i ena eller andra riktningen. Som exempel anges att det kan finnas anledning att beakta en väl utvecklad trettonårings vilja, om barnet bestämt motsätter sig att flytta och det ej är till skada för barnet att stanna där det är. Å andra sidan borde även en femtonåring kunna flyttas om det är påkallat av barnets bästa t.ex. därför att det vistas i olämplig miljö.⁸²

Genom ett riksdagsbeslut den 7 april 1983 sänktes den ålder då barnet ges vetorätt gentemot ett verkställighetsbeslut, från 15 år till 12 år eller då barnet nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt. Detta förutsatt att inte verkställighet ändå anses tvunget för barnets bästa. Denna sänkning av vetorätsåldern motiverades med en eftersträvan att denna lagstiftning skulle stämma bättre överens med åldersgränser i övrig lagstiftning. Tillägget om mognad kommenteras inte särskilt i de motiv som föregick denna ålderssänkning.⁸³

---

⁷⁹ T. Mattson, Barnet och rättsprocessen, Rättsäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, s. 158.

⁸⁰ Tidigare hade beslut om verkställighet rörande barn skett via de exekutiva bestämmelser som finns i utsköningsbalken.

⁸¹ Prop. 1967:138, s. 12.

⁸² Prop. 1967:138, s. 19-21, samt SOU 1966:38, s. 47-49.

⁸³ Prop. 1982/83:165.

4.2 Socialtjänstlagen

SoL är en ramlag som reglerar den kommunala socialtjänstens utformning. Med hänvisning till barnkonventionen infördes år 1998 två nya paragrafer i SoL, båda med syfte att stärka barnets ställning inom socialtjänstens område. Den ena av dessa två paragrafer ger uttryck för principen som återfinns i barnkonventionens artikel 3, att när åtgärder rör barn skall särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Den andra paragrafen härrör från barnkonventionens artikel 12, som skall tillförsäkra barnet en rätt att uttrycka sin åsikt i saker som rör barnet personligen samt rätten att få denna åsikt beaktad med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad.

I propositionen anføres att barnets inställning skall klargöras utan att barnet för den skull sätts i svåra valsituationer. Uppgiften för socialtjänsten blir att skaffa sig en bild av barnet och dess behov utan att barnet pressas på synpunkter.⁸⁴

Det hänvisas också till Barnkommitténs delrapport om barnkonventionen och utlänningslagen där kommittén närmare redogör för vad som menas med ordet ”barnperspektiv”.⁸⁵ Det poängteras bland annat att med barnperspektiv avses varje barns rätt att utan diskriminering få sina rättigheter respekterade, principen om barnets bästa, vikten att lyssna till barnet och om dess rätt till liv och utveckling. Det sägs att detta barnperspektiv skall genomsyra alla beslut som rör barn.⁸⁶

Inte heller i förarbetena till denna lag tydliggörs dock hur begreppet mognad skall tolkas och användas.

4.3 Lagen om vård av unga

Insatser enligt SoL kan endast ske på frivillig basis. Ibland kan dock en person under 18 år behöva beredas vård utan samtycke från dennes vårdnadshavare och/eller den unge själv och då sker detta enligt LVU.

Också som en direkt anpassning till barnkonventionens artikel 12 infördes år 2003 ett tillägg till den inledande paragrafen i LVU, där det stadgades att vid socialtjänstens insatser skall hänsyn tas till den unges vilja med beaktande av hans eller hennes ålder och mognad.⁸⁷

Regeringen menade att de tidigare bestämmelserna om barns rätt att komma till tals inte fått tillräckligt stor genomslag och att det är mycket sällan som barnets eller den unges åsikter och tankar om sin livssituation klarläggs och presenteras. Förhoppningen var att genom att införa en generell

---

⁸⁴ Prop. 1996/97:124, s. 98.

⁸⁵ SOU 1996:115, s. 37-38.

⁸⁶ Prop. 1996/97:124, s. 98.

⁸⁷ Prop. 2002/03:53, bet. 2002/03:SoU15.

bestämmelse om detta i inledningen till LVU kommer den unge att ges möjlighet att påverka det beslut som skall fattas, samtidigt som han eller hon får känna sig delaktig i utformningen av åtgärder som många gånger kan vara avgörande för hans eller hennes liv och utveckling.⁸⁸

Det poängteras också i denna proposition att det inte finns någon nedre åldersgräns för när barnet skall få komma till tals och uttrycka sina åsikter. Även ett litet barn skall ha rätt att bli hört och respekterat för sina åsikter inför beslut som rör det.⁸⁹

I betänkandet *Omhändertagen – Samhällets ansvar för utsatta barn och unga* talas om att det är ett välkänt problem att barn och unga som är föremål för utredning enligt SoL och ansökan enligt LVU ”försviner” i utredningsmaterialet. Socialtjänsten har alltför ofta låtit bli att ha personlig kontakt i betydelsen enskilda samtal med barnen eller, när det gäller de yngsta, gjort observationer. Det är mycket sällan som barnets eller den unges åsikter och tankar om sin livssituation klarlagts och presenteras. Utredarna menar därför att barnperspektivet måste stärkas ytterligare och att socialtjänsten måste utveckla sin förmåga att tala med barn och tolka det barn säger. Den som bäst kan beskriva hur barnet upplever sin vardag, vad det behöver och vad som saknas, är barnet självt och barnets beskrivning av sin egen verklighet måste tillföras socialtjänstens utredning för att bilden skall bli komplett.⁹⁰

I samma betänkande sägs också att allt socialt arbete måste utföras utifrån grundtanken att barn och ungdomar är den svagare parten. Barnet kan inte självt göra sig hört utan det är den vuxnes skyldighet att bevaka barnets intressen och se till att barnets rättigheter inte sätts åt sidan. Utredarna menar att då barn som är föremål för åtgärder enligt LVU är särskilt utsatta är det extra viktigt att värna om dessas rättigheter. Därmed inte sagt att deras åsikter skall vara styrande för de beslut som fattas. Det kan finnas situationer där barnets eller den unges åsikter inte stämmer överens med vad som är bäst för honom eller henne. Det slutgiltiga avgörandet, tolkningsföreträdet, om vad som skall hända måste ligga hos de vuxna som trots allt är de som har ansvaret för att bedöma vad som är bäst för barnet eller den unge.⁹¹

Det påpekas också i betänkandet att det inte är lätt eller oproblematiskt att fånga barnets röst och att det krävs kunskap för att förstå och konkret beskriva framför allt små barns tankar, känslor och reaktioner. Det hänvisas till vad som sägs i ett annat betänkande; *Barnmisshandel, Polisens och åklagarnas handläggningstider och arbetsmetoder*⁹², där det sägs att det behövs kunskap om barns utveckling, särskilt barns språkliga förmåga och förmåga att tänka, förstå och minnas. De individuella skillnaderna i barns

---

⁸⁸ Prop. 2003/2003:53, s. 71.

⁸⁹ Prop. 2002/03:53, s. 79.

⁹⁰ SOU 2000:77, s. 76 ff.

⁹¹ SOU 2000:77, s. 76 ff.

⁹² SOU 2000:42.

mognad är stora och påverkar förmågan att samtala. Den vuxne måste ha insikt i hur barn uttrycker sig och tänker och kunna anpassa sitt språk till barnets ålder. Det är viktigt att låta barnet berätta så fritt som möjligt. Det är barnets egen beskrivning av sin verklighet som behöver komma fram.⁹³

4.4 Utlänningslagen

I Utlänningslagen (1989:529) ges bland annat regler för utlänningars inresa, utresa, vistelse i Sverige, rätten till asyl här samt under vilka förutsättningar en utlänning kan avvisas eller utvisas ur landet.

Utlänningslagen 11 kap. 1a § lyder:

”I bedömningen av frågor om tillstånd enligt denna lag skall, om det inte är olämpligt, klargöras vad barn som berörs av ett beslut i ärendet har att anföra och det skall tas den hänsyn till det anförda som barnets ålder och mognad motiverar.”

Även före införandet av denna paragraf i utlänningslagen, fanns hos Invandrarverket en utvecklad praxis om hörandet av barn. Principen om barns rätt att komma till tals ansågs dock vara en sådan viktig princip att den också borde stå klart uttryckt i lag. Detta menar regeringen är angeläget av hänsyn till olika konventioner, däribland barnkonventionen samt EU:s resolution om minimigarantier vid handläggning av asylansökningar men också av strikt utredningsmässiga skäl. Det diskuterades i propositionen huruvida skyldigheten att höra barn i utlänningsärenden bör inträda när barnet uppnått en viss ålder eller om det skall ankomma på Invandrarverket att utgå ifrån det enskilda barnets ålder och mognad för att avgöra om och hur barnet bör få komma till tals. Regeringen delar dock i propositionen barnkommitténs uppfattning att det senare alternativet borde väljas, återigen då det anses viktigt att ge utrymme för flexibilitet. En generell regel som enbart utgår från barnets ålder anses också här olämpligt just av det skälet att barns mognad vid en viss ålder är mycket skiftande och att omständigheterna i det enskilda fallet dessutom påverkar lämpligheten av att höra ett yngre barn. Barnkommittén yttrar åsikten att huvudregeln bör vara att barnet skall ha tillfälle att ge uttryck för sin åsikt om det kan och vill göra det. Att bli hörd i ärendet skall ses som en rättighet för barn, inte en skyldighet. Barnet får aldrig pressas till att lämna en uppgift eller uttrycka en åsikt.⁹⁴

Regeringen understryker fördelarna med att under utredningen använda personal med erfarenheter och kunskaper om barn. Även kompetens utanför myndigheten kan vara värdefull att tillvarata. Detta, säger regeringen, är

---

⁹³ SOU 2000:77, s. 73.

⁹⁴ Prop. 1996/97:25, s. 263-64, samt SOU 1996:115, s. 64-65.

särskilt angeläget avseende ensamma barn, liksom när det gäller mindre barn.⁹⁵

Det sägs också i en delrapport från barnkommittén om barnkonventionen och utlänningslagen, att barnkonventionen bekräftar den syn och nya förståelse för barns behov som vuxit fram under 1900-talet. Nämligen att barn är individer med egna behov och uppfattningar om verkligheten som i en rad avseenden skiljer sig från vuxna. Kommittén skriver att yngre barn till exempel i högre utsträckning lever i nuet och har en annan tidsuppfattning än vuxna, att små barn inte i grunden kan förstå begrepp som tre månader eller tre år eftersom det ligger utanför deras uppfattningsförmåga. Det anförs att vuxna har ett mer eller mindre givet mönster att tolka sin egen omvärld med och att de flesta vuxna kan bedöma och agera utifrån sitt eget bästa, medan barn förändras ifråga om mognad, erfarenheter och förmåga att tolka omvärlden. Att barns behov med andra i ord inte är statiska, vilket innebär att händelser och upplevelser som kan tjäna utvecklingen på kort sikt kan vara till skada på lång sikt och tvärtom.⁹⁶

4.5 Skollagen

Barn och ungdomars skolgång fram till och med gymnasiet regleras i Skollagen (1985:1100).

Också i vart och ett av de kapitel i skollagen som behandlar grundskolan, särskolan, specialsolan samt sameskolan, finns en paragraf som lyder: *”Eleverna skall ha inflytande över hur deras utbildning utformas. Omfattningen och utformningen av elevernas inflytande skall anpassas efter deras ålder och mognad.”*⁹⁷

Dessa paragrafer kom till genom en lagändring år 1991⁹⁸ eftersom frågan om elevinflytande ansågs så väsentlig att den borde vara lagbunden. Utgångspunkten för elevernas inflytande är att verksamheten inom det offentliga skolväsendet skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Det anförs i propositionen som föregick 1991 års lagändring att en förutsättning för att skolan skall kunna fostra till fria och självständiga människor är att skolan själv fungerar demokratiskt. Vilken form elevinflytandet skall ha menar regeringen är något som lämpligast avgörs på lokal nivå.⁹⁹

Ingenstans i propositionen nämns eller definieras dock vad som menas med barnens ålder och mognad. Noteras kan att tillägget om ålder och mognad saknas i gymnasieskolans paragraf om elevinflytande. Här sägs istället endast att *”Eleverna skall ha inflytande över hur deras utbildning*

---

⁹⁵ Prop. 1996/97:25, s. 263-64.

⁹⁶ SOU 1996:115, s. 37-38.

⁹⁷ Skollagen, 4,6,7 och 8 kap.

⁹⁸ Lag 1991:111.

⁹⁹ Prop. 1990/91:115, s. 53 och 71.

utformas”.¹⁰⁰ Att det valts två olika ordalydelser för grundskola respektive gymnasieskola kommenteras inte i de propositioner som föregått befästandet av elevinflytandet i lag. Det torde dock tyda på att gymnasieungdomar alltid är att anse som tillräckligt mogna för att få sin åsikt beaktad.¹⁰¹

I Civildepartementets betänkande *Ungdom och makt* förespråkas ett lagstadgat elevinflytande. Utredarna menar att ett direkt inflytande bör ske klassvis på undervisningens planering, upplägg och genomförande. Det anförs att elevernas ansvar och inflytande skall öka i takt med elevernas stigande ålder och mognad men det anges inte heller här närmare vad som avses med detta.¹⁰²

4.6 Sammanfattande kommentarer

I förarbeten från decennier tillbaks poängteras alltså, om och om igen, vikten av att lyssna till barnets vilja i förhållande till barnets ålder och mognad. Någon klar och juridiskt användbar definition av begreppet mognad står dock inte att finna någonstans i dessa förarbeten.

Principen om att barn bör få ett ökat inflytande i frågor som rör dem i takt med ökande ålder och mognad har alltså funnits länge i exempelvis föräldrabalken men i flera lagar är införandet av denna princip resultatet av en direkt anpassning till barnkonventionen. Vad gäller just barns rätt att komma till tals och få sin åsikt beaktad, sett som en mänsklig rättighet tycks lagstiftaren ha svårt att bestämma vilken fot denne skall stå på. Å ena sidan betonas kraftigt vikten av barns teoretiska rättighet att få komma till tals och få sin åsikt beaktad. Å andra sidan tycks lagstiftaren ställa sig tvekan till vilken kompetens barn i praktiken har att fatta sådana beslut.

Vi får veta att barnets vilja gradvis skall tillmätas mer och mer betydelse i takt med barnets stigande ålder och mognad samt att de minsta barnen inte kan ha någon uttalad uppfattning över huvud taget, även om också ett litet barn skall ha rätt att få sin vilja beaktad och respekterad. Dock har det ansetts som olämpligt att specificera hur gammalt ett barn bör vara för att det skall vara meningsfullt att ta reda på dess inställning och det har anförts att det inte går att säga generellt när barnet uppnår en sådan mognad. Ansvaret att bedöma detta har istället överlåtits på utredarna i de enskilda fallen och någon mer vägledning av vad detta skall innebära rent praktiskt ges inte.

I barnkommitténs delrapport om barnkonventionen och Utlänningslagen exemplifieras i vilka avseenden barn kan anses skilja sig åt från vuxna och i då nämns kognitiva förmågor så som tidsuppfattning och

---

¹⁰⁰ Skollagen 5 kap. 2 §.

¹⁰¹ Prop. 1990/91:115 samt Prop. 1990/91:85.

¹⁰² SOU 1991:12.

begreppsförståelse. Det torde inte enbart vara utvecklingen av kognitiva förmågor som åsyftas med begreppet mognad. Barnkommittén anför ju att barn förändras i fråga om mognad, erfarenheter *och* förmåga att tolka omvärlden. Detta talar ju för att mognad är något separat från erfarenheter och förmåga att tolka omvärlden. Exakt vad mognad är för något framgår dock inte heller här.

Det finns kommentarer i propositionen från 1995 om barnets rätt att komma till tals, som snarast ger tillägget om ålder och mognad karaktären av ett kryphål som gör det möjligt för domstolen att slippa ta någon notis om barnets åsikt, i fall då det exempelvis verkar påverkat av en förälder.

I FB 21 kap. 5 § ges, till skillnad från i övriga här presenterade bestämmelser, en viss vägledning för bedömningen av barnets mognad. Ett barn som fyllt tolv år kan motsätta sig ett verkställighetsbeslut utom då länsrätten finner verkställighet nödvändig med hänsyn till barnets bästa och detsamma gäller om barnet ännu inte fyllt tolv år men har nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt. Ett barn som har en mognad motsvarande en tolvåring skall alltså lyssnas till, även om barnet ännu inte fyllt tolv år. Även om tolvårsgränsen således ger viss vägledning åt yrkesverksamma jurister som handhar verkställighetsfrågor, så kvarstår frågan hur det skall bedömas att barnet har en mognad motsvarande en tolvåring och vad det är för slags mognad som efterfrågas.

5 Mognadsbegreppet i domstolarna

I det föregående har konstaterats att mognadsbegreppet i samband med barns rätt att komma till tals och få sin åsikt beaktad, har existerat länge inom svensk rätt i bland annat mål om verkställighet av domar, beslut eller avtal rörande vårdnad boende och umgänge. Principen om att barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad återfinns i barnkonventionen och sedan Sveriges undertecknande av barnkonventionen år 1990, har barnets rätt att få sina åsikter beaktade i förhållande till dess ålder och mognad framhävts och betonats allt mer i svensk rätt.

I konventions- och lagtexterna samt förarbetena till dessa finns dock mycket lite vägledning att få om vilken slags mognad det är som avses samt hur denna skall bedömas. Det har, förutom i bestämmelser kring verkställighet, ansetts olämpligt att specificera hur gammalt ett barn bör vara för att det skall vara meningsfullt att ta reda på dess inställning och det har anförts att det inte går att säga generellt när barnet uppnår en sådan mognad. Det finns dock ingen nedre åldersgräns och även viljan hos små barn skall beaktas.

Detta kapitel syftar till att undersöka huruvida det går att komma till någon klarhet kring mognadsbegreppets juridiska innebörd genom att gå igenom praxis som finns på området.

5.1 Dahlstrands statistiska undersökning av tingsrättsdomar

Lotta Dahlstrand har i sin avhandling studerat ett stort antal tingsrättsdomar angående bland annat mål om vårdnad och/eller boende och umgänge. Syftet med studien var att studera dels barns faktiska möjligheter att få komma till tals, dels barns möjligheter att få sina åsikter beaktade i dessa processer under åren 1993, 1995 samt 1997. Resultaten visar att domstolarna sällan uttryckligen redovisade eller beaktade åsikter i sina domar eller beslut samt att barnens ålder spelade stor roll för huruvida deras åsikt inhämtades och beaktades. I mål om vårdnad och umgänge fanns redogörelser i domskälen eller skälen för besluten, för åsikterna hos 18 % av barnen i åldersgruppen 3-6 år. Inget av dessa barns åsikter beaktades dock i domen. I åldersgruppen 7-11 år redovisades åsikterna hos 13 % av barnen och 8 % fick sina åsikter beaktade. Motsvarande siffror hos åldersgruppen 12-17 år var 38 % respektive 38 %.¹⁰³

---

¹⁰³ L. Dahlstrand, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 227.

I mål om vårdnadsöverflyttning redovisades och beaktades åsikterna hos 0 % av barnen i såväl åldersgrupperna 3-6 år samt 7-11 år. I åldersgruppen 12-17 år redovisades 24 % av barnens åsikter och endast 2 % fick dem beaktade.¹⁰⁴

Något förenklat visar resultaten från denna undersökning att i mål om vårdnad inhämtades vanligtvis barnens åsikter från 7 års ålder (dock inte nödvändigtvis från barnen själva) och från 12 år tillmättes barnens åsikter stor vikt för utgången i målet.¹⁰⁵

Dahlstrand fick också fram resultat som tyder på att utredare och domstol i regel inte gjort någon subjektiv bedömning av det enskilda barnets mognadsgrad utan istället låtit barnets faktiska ålder avgöra om barnet skulle få komma till tals eller inte. Detta är enligt Dahlstrand inget oväntat resultat, då bestämmandet av ett barns mognadsgrad förutsätter andra resurser och tillvägagångssätt än vad den nuvarande handlägningsordningen medger.¹⁰⁶ Även Titti Mattson anför att ålderskriteriet vanligen är okomplicerat ur rättslig synvinkel och att det då är värre med mognadskriteriet.¹⁰⁷

Dahlstrand ser, utifrån barnens perspektiv, främst två konsekvenser av att de vuxna i så liten utsträckning gör bedömningar av det enskilda barnets mognadsgrad. Det subjektiva mognadsbegreppet torde enligt henne ha störst betydelse för yngre barn med hög mognadsgrad, som enligt den nuvarande fokuseringen ges små möjligheter att komma till tals. Det finns även en risk att de barn som inte uppnått en för sin ålder normal mognad, inte ges det skydd som mognadsrekvisitet kan utgöra och därmed försätts i påfrestande situationer.¹⁰⁸

Enbart användandet av ett ålderskriterium innebär också lätt en fokusering på de äldsta barnen. Att på detta sätt ta det säkra före det osäkra och främst ge tonåringarna möjligheter att komma till tals och få inflytande, är enligt Dahlstrand inte förenligt med vare sig barnkonventionen eller den svenska lagstiftningen.¹⁰⁹

Dahlstrand ifrågasätter även hur väl den 12-årsgräns som sedan länge tillmätts så stor betydelse, för barns möjligheter att höras och få inflytande, förhåller sig till den barnpsykologiska forskningen. Hon tror att barn vid betydligt lägre åldrar bör ha uppnått sådan mognad att deras åsikter kan tas i beaktande och att det inte får läggas för stor vikt vid att barnets beslutskompetens skall likna en vuxens. Detta då barnkonventionen utgår ifrån att barndomen har ett egenvärde i sig och att barn skall ha inflytande

---

¹⁰⁴ L. Dahlstrand, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 227.

¹⁰⁵ L. Dahlstrand, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 274.

¹⁰⁶ L. Dahlstrand, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 300.

¹⁰⁷ T. Mattsson, Barnet och rättsprocessen, Rättsäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, s. 152.

¹⁰⁸ L. Dahlstrand, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 300.

¹⁰⁹ L. Dahlstrand, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 300.

över beslut som rör barnen även innan de har samma möjlighet att ta beslut som en vuxen.¹¹⁰

5.2 Överrättspraxis

5.2.1 Fall då barnet varit äldre än 12 år

Fallet NJA 1995 s. 398 handlar om vårdnaden av 13-åriga Maria vars vilja får väga tungt i vårdnadsfrågan. Omkring år 1992 uppstår, bland annat på grund av faderns syn på barnens tennisträning, en familjeschism som får en blockbildning mellan modern och den 17-åriga sonen Daniel samt Maria och fadern till följd. Fadern ansöker om skilsmässa år 1993 och yrkar samtidigt om vårdnaden om dottern som nu bor hos honom. Modern hävdar att fadern försökt fjärma henne och Daniel från Maria. Hon och dottern har enligt henne aldrig förut haft några kontaktproblem. Fadern i sin tur uppger att han försökt få dottern att åtminstone tala med modern men att hon vägrat och att flickan mått bra sedan hon kommit ifrån sin mor och bror. Utredarna i målet gör bedömningen att Maria är starkt påverkad av fadern men att ingen av föräldrarna är olämplig som vårdnadshavare. Från barnpsykiatriskt håll poängteras att det är mycket viktigt för Marias fortsatta utveckling att hon har kontakt med båda föräldrarna.

TR ger modern vårdnaden om båda barnen framförallt därför att fadern bedöms sakna intresse av att dottern skall ha ett fungerande umgänge med modern. Det anförs i domskälen att med tanke på Marias *ålder* måste hennes vilja beaktas men att principen om barnets bästa måste ges förtur i förhållande till barnets egna önskemål.

I HovR hörs Maria inför rätten i föräldrarnas utevaro. Där framhåller hon med skärpa ”jag vill bo med pappa självklart” och uttrycker en stark motvilja mot modern bland annat genom uttalanden som ”mamma är fruktansvärt elak” och ”knäpp” och ”det går inte att snacka med henne”. Gällande den vanliga tillvaron uppger hon bland annat att det går bra i skolan, att hon har flera kamrater som hon trivs med samt att hon framgångsrikt spelar tennis, där hon är bland de bästa i landet i sin åldersgrupp.

HovR anser det vara uppenbart att Maria står under mycket starkt inflytande från fadern och ifrågasätter huruvida hennes verbalt uttalade vilja, verkligen i djupare mening återspeglar hennes önskemål och behov. Marias kroppsspråk och hennes sätt att besvara frågor om familjen, särskilt relationen till modern och tidiga barndomsupplevelser, gör att domstolen anser det vara uppenbart att Maria förträngt viktiga delar av sig själv. Avståndstagandet till modern är mycket starkt men onyanserat och Maria kan inte närmare ange skälen till sitt avståndstagande. Detta gör att HovR inte anser sig kunna fästa någon vikt vid Marias vilja. HovR tillerkänner

---

¹¹⁰ L. Dahlstrand, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 301.

modern vårdnaden om Maria, då hon bäst anses kunna tillgodose Marias behov av en fungerande kontakt med båda föräldrarna.

HD i sin tur, gör dock med hänvisning till propositionerna 1981/82:168 samt 1994/95:224 följande uttalande:

Maria, som är 13 år och har en mognad som är normal för hennes ålder, har både vid förhöret i HovR och vid åtskilliga andra tillfällen klart och otvetydigt förklarat att hon inte vill leva med sin mor utan vill att Björn S skall ha vårdnaden om henne. Även om dennes lämplighet som vårdnadshavare av olika skäl kan ifrågasättas, är förhållandena inte sådana att en lösning i enlighet med Marias bestämda vilja kan antas medföra bestående fara för hennes hälsa eller utveckling på sätt som sägs i 6 kap. 7 § FB. Med hänsyn härtill bör vårdnaden om Maria anförtros åt Björn S.

Av detta fall torde alltså kunna utläsas att viljan hos en trettonåring med en mognad normal för denna ålder bör tillåtas vara avgörande i en vårdnadsfråga, även om trettonåringens vilja inte är den samma som den lösning som objektivt sett kan antas vara till barnets bästa. Detta förutsatt att trettonåringens vilja är bestämd och det inte kan antas medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling att fatta ett beslut i enlighet med denna vilja. Marias ålder och korresponderande mognadsgrad tycks också enligt HD väga upp det faktum att hennes åsikter verkar vara påverkade av pappan, en omständighet som annars också i förarbeten har angivits som ett skäl att bortse från ett barns vilja ibland annat mål om vårdnad.

Det finns också ett något äldre rättsfall, NJA 1988 s. 448 där domstolen inte lägger någon vikt vid en snart 13-årig pojkes vilja i ett mål rörande vårdnaden om honom. HD anför i domskälen i detta mål, att då pojken utveckling ”enligt uppgift”¹¹¹ motsvarar hans ålder skall hans åsikter väga tungt i vårdnadsfrågan. Dock anses pojken i det här specifika fallet ej ha uttryckt en sådan bestämd uppfattning att den kan tillmätas någon betydelse i målet. Båda föräldrarna anses av HD vara lämpliga vårdnadshavare och då Magnus, som pojken heter, inte vill ta ställning för eller emot någon av föräldrarna, finner domstolen det lämpligast att inte ändra pojken nuvarande situation utan låter honom bo kvar hos sin far, där han bott de senaste tre åren. HD hänvisar också till Prop.1981/82:168 s. 66, där det anförs att om barnet har en bestämd uppfattning och har nått en sådan mognad att dess önskemål bör respekteras, bör domstolen i allmänhet följa barnets önskan. När barnet nått en sådan mognad kan dock inte besvaras generellt.

Det som skiljer Magnus fall från Marias fall tycks framförallt vara just Magnus avsaknad av en bestämd åsikt i vårdnadsfrågan. Det torde alltså utöver en mognadsgrad motsvarande minst en normalutvecklad

---

¹¹¹ Troligtvis åsyftas den vårdnadsutredning som gjorts av sociala distriktsnämnden.

trettonåring, krävas en tillräckligt bestämd åsikt för att den uttalade viljan hos ett barn i denna ålder skall få lov att avgöra ett vårdnadsmål.

Ett annat fall av intresse är NJA 1992 s. 93 som handlar om en 13-årig pojke, Tarek, som bott de senaste tio åren i Tunisien efter att hans far egenmäktigt fört honom dit och låtit honom växa upp hos Tareks farföräldrar. I en vårdnadstvist mellan Tareks föräldrar yttrar HD bland annat att en förflyttning av Tarek från hans invanda miljö till Sverige, med de betydande anpassningssvårigheter som kan förutses, inte är förenligt med Tareks bästa om en sådan förflyttning skulle genomföras mot hans vilja. HD skriver att intresset av att inställningen hos barn i Tareks ålder, som nått en mot åldern svarande mognadsgrad, tillmäts betydelse vid avgörandet av frågor om vårdnad, självfallet gör sig alldeles speciellt gällande när det kan bli fråga om byte av hemland. Även om det är påkallat att bedöma Tareks egen inställning med försiktighet ger ändå utredningen vid handen att Tarek motsätter sig att flytta till Sverige, som han besökt endast vid två tillfällen sedan han bortfördes till Tunisien. Denna önskan ses inte som en grund i ett val mellan föräldrarna som vårdnadshavare, utan som en naturlig önskan att stanna kvar i sin uppväxtmiljö och det land som Tarek betraktar som sitt hemland.

Här har vi alltså ännu ett exempel på att viljan hos en trettonåring med en mognadsgrad motsvarande denna ålder kan vara utslagsgivande för utgången i ett vårdnadsmål. Av detta mål framgår också att vid ett beslut som kan få särskilt omvälvande konsekvenser för det berörda barnet, så som byte av hemland, så skall särskilt stor vikt läggas vid barnets åsikt.

5.2.2 Fall då barnet varit yngre än 12 år

Samtliga ovanstående fall rör barn som passerat tolvårsstrecket med en mognadsgrad som uppges motsvara deras ålder, tyvärr dock utan att det uppges på vilket sätt detta yttrar sig. Det finns även exempel på fall där något yngre barn ansetts tillräckligt mogna för att deras vilja skall få spela roll för bedömningen av vårdnadsfrågan.

Ett sådant fall är RH 1998:2. Detta fall handlar om Christopher 11 år vars far ansöker om att vårdnaden skall överflyttas till honom från Christophers mor, hos vilken Christopher bott sedan föräldrarnas skilsmässa fem år tidigare. Det framkommer i målet att båda Christophers föräldrar är att anse som lämpliga som vårdnadshavare. Båda föräldrarna skulle kunna erbjuda Christopher en god uppväxtmiljö och skulle med största sannolikhet se till att Christopher fick en god kontakt med den andra föräldern. Det som talar mot att vårdnaden överflyttas till Christophers far är att denne bor förhållandevis långt bort och därmed skulle Christopher få lämna sin invanda miljö och byta skola. Dock är Christophers egna bestämda vilja att han vill flytta till sin far.

När målet föredras inför TR är Christopher 10 år gammal och det anses inte av TR att han uppnått en sådan ålder och mognad att hans vilja skall tillmätas avgörande betydelse i vårdnadsfrågan. Rätten ifrågasätter inte Christophers vilja att flytta till sin far. Däremot ställer den sig frågande till huruvida Christopher har möjlighet att överblicka vad en flytt skulle innebära för honom. Då inga andra omständigheter talar för en flytt finner rätten det för gott att inte ändra hans nuvarande förhållanden och faders yrkande om överflyttning av vårdnaden lämnas utan bifall.

När målet föredras inför HovR har Christopher precis hunnit fylla 11 år. HovR finner, liksom TR, att föräldrarna är lika lämpliga som vårdnadshavare och ifrågasätter inte heller Christophers vilja att flytta till fadern. Vid diskussionerna kring hur stor vikt som skall läggas till denna vilja, hänvisar rätten till dåvarande FB 6 kap.10 d och dess förarbeten, som anger att hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad. Då det här inte finns någon generell åldersgräns för när ett barns vilja skall ges avgörande betydelse drar HovR slutsatsen att barnets vilja skall vägas in tillsammans med övriga omständigheter i målet. HovR tar också stöd av FB 21 kap. 5 §, som anger 12 år som ett riktmärke då verkställighet av ett vårdnadsbeslut inte får genomföras mot ett barns vilja om barnet inte uppnått sådan mognad att viljan bör beaktas på motsvarande sätt.

HovR kommer fram till att elvaåringe Christophers vilja inte kan tillmätas avgörande betydelse men att det heller inte går att bortse helt från den. Då det av utredningen framgår att Christopher är en glad, harmonisk och välanpassad pojke som har lätt att knyta sociala kontakter samt att han enligt modern är mogen för sin ålder, drar HovR slutsatsen att Christopher sannolikt skulle klara en flytt väl. Då det heller inte finns några andra omständigheter i övrigt som talar emot att vårdnaden flyttas över till fadern, väljer HovR att ändra TR:s dom och bifalla faderns yrkande.

Här tillåts alltså den bestämda viljan hos en elvaåring spela in men den ges inte avgörande betydelse för målets utgång. Viktiga omständigheter utöver Christophers ålder och bestämda vilja är moderns uttalande om att Christopher är mogen för sin ålder. Att han är en harmonisk pojke som har lätt att knyta sociala kontakter och därför av allt att döma skulle klara en flytt väl är också viktigt, liksom att det inte fanns några övriga omständigheter som talade emot ett beslut i enlighet med pojkens vilja.

NJA 1992 s. 666 handlar om ett ännu yngre barn, nämligen en nioårig flicka vars uttalade vilja HD inte anser sig kunna lägga någon större vikt vid då flickan uppenbart är starkt påverkad av sin mor. Flickans föräldrar bor tillsammans under flickans första halvår men går därefter skilda vägar. Modern får efter föräldrarnas separation vårdnaden om flickan och fadern får umgängesrätt. Relationerna mellan föräldrarna är mycket konfliktfyllda och flickan motsätter sig bestämt umgänge med fadern. Efter ett antal år ansöker modern hos TR om att slippa lämna över dottern till dennes far. Fadern å sin sida yrkar på delad vårdnad för att underlätta umgänget. I

HovR vittnar en psykolog om att flickans mognad ej motsvarar en tolvåring, utan att närmare gå in på hur hon drar denna slutsats. HD kommenterar dock vare sig flickans ålder eller mognad i sina domskäl, utan konstaterar endast att det inte kan läggas någon vikt vid flickans vilja då det är uppenbart att flickan är starkt påverkad av mamman. Trots att HD anser att mamman brustit i sitt föräldraansvar då hon försvårat flickans umgänge med sin far, tilldöms hon ändå fortsatt ensam vårdnad. Som skäl för detta anges att flickan levt hela sitt nioåriga liv med mamman och endast träffat pappan vid ett fåtal traumatiska tillfällen då denna förgäves försökt utöva sin vårdnad. En överflyttning av vårdnaden skulle därför innebära stora omvälvningar med ovissa följder och kan inte anses vara flickans bästa.

I RH 1992:78 ges däremot en nioårings vilja betydelse för utgången av en vårdnadstvist. Det är här fråga om en pojke som uppenbart inte mår bra. Han har drabbats av flera svåra förluster i form av dödsfall i familjen, och tvingats flytta flera gånger. Han har därför ett stort behov av lugn och ro omkring sig. Det framgår i målet att pojken anförtrott sig till sin lärarinna och på flera sätt otvetydigt gjort klart att det är hos sin mamma han vill bo. Detta i kombination med att modern kan erbjuda en välbekant och god hemmiljö på en plats där pojken har etablerade kamratrelationer, samt att han är moderns enda son och därför kan få mycket uppmärksamhet och hjälp med sin skolgång, gör att HovR tilldömer vårdnaden till modern. Rätten kommenterar dock inte pojkens ålder eller hans mognadsgrad.

Av dessa två ovanstående mål torde framgå att viljan hos ett yngre barn kan få spela in om det föreligger exceptionella omständigheter. Dock krävs fortfarande att också flertalet övriga omständigheter i målet talar för ett domstolsbeslut i enlighet med barnets vilja samt att barnets vilja inte kan misstänkas vara resultatet av starka påtryckningar från endera parten.

5.2.3 Ett äldre rättsfall

Gemensamt för samtliga ovanstående fall är att domstolarna fokuserar först och främst på barnets ålder. Barnens mognadsgrad kommenteras endast genom att det anges huruvida barnets mognad är normal för barnets ålder eller ej. Det finns inte i något av ovanstående rättsfall någon redogörelse för hur denna mognadsbedömning faktiskt görs och vilka egenskaper och förmågor hos barnet som bedöms.

En sådan redogörelse för hur domstolen faktiskt kommer fram till att ett barn uppnått en viss mognad, står däremot att finna i ett betydligt äldre rättsfall, NJA 1953 s. 262. Målet i fråga är ett verkställighetsmål och det handlar om återförandet av ett trettonårigt finskt fosterbarn som, med anledning av krigsförhållanden, bott hos en svensk fosterfamilj sedan treårsåldern. Lagstiftningen vid denna tid lade ingen större vikt vid barnets vilja i de fall som handlade om återförande av fosterbarn till de biologiska föräldrarna. De biologiska föräldrarna skulle på begäran ges rätt att återfå barnet såvida det inte kunde påvisas att det kunde vara skadligt för barnet att

återföras till dessa. Det fanns dock en utvecklad praxis som gav vid handen att barnets vilja skulle räknas in i bedömningen av huruvida ett eventuellt beslut om verkställighet skulle kunna vara skadligt för barnet. Enligt denna praxis verkställdes sällan ett beslut mot viljan hos ett 15-årigt barn eller ett barn som uppnått motsvarande mognad.

Förvisso blev utgången i förevarande fall inte i linje med viljan hos barnet. Flickan ville stanna hos fostermodern men HD:s samlade bedömning av omständigheterna i fallet ledde till att hon skickades tillbaka till de biologiska föräldrarna. Det intressanta är dock redogörelsen av flickans mognad. Rätten låter nämligen en legitimerad läkare som vid ett flertal tillfällen undersökt flickan uttala sig. Läkarens utlåtande lyder att den trettonåriga flickan i fråga befinner sig i den känsliga förpuberteten, att hon är avsevärt brådmogen och att hon vid testning enligt något som kallas Terman-Merril, uppnår en intelligensålder om 15 år och 8 månader.

Detta mål är för gammalt för att ha något större rättskällevärde idag men är ändå intressant ur ett historiskt perspektiv, för att visa på hur synen på barn och deras utveckling har förändrats genom tiderna. Det tidiga femtioalet var en tidsperiod då exakta mätningar av människan och hennes förmågor så att säga "låg i tiden" och vetenskapen tycktes också anse att den, till skillnad från idag, kunde exakt mäta ett barns mognadsgrad, åtminstone vad avser intelligens.

5.3 Sammanfattande kommentarer

Såväl Lotta Dahlstrands statistiska undersökning av tingsrättsavgöranden som ovan redovisade rättspraxis, visar att det framförallt är barnens ålder som avgör hur stor vikt domstolen lägger vid barnens åsikter. Vad gäller barnens mognad kommenteras i domskälen endast huruvida denna är normal i förhållande till barnens ålder eller ej. Domstolarna förtydligar inte vilka egenskaper hos barnet de tittat på eller hur bedömningen av mognaden i övrigt gått till.

Av NJA 1995 s. 398 framgår att en mognad motsvarande en normalutvecklad trettonårings, kombinerad med en bestämd åsikt torde vara tillräckligt för att den vilja barnet ger uttryck för skall få vara utslagsgivande i en vårdnadsfråga. Det tycks inte krävas att barnets vilja är i linje med vad som objektivt sett torde vara dess bästa, så länge en lösning i enlighet med denna vilja inte kan antas medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling.

I tidigare rättsfall och fall där det varit fråga om något yngre barn, har barnets vilja istället tillåtits väga in vid beslutsfattandet som en omständighet att beakta i kombination med andra faktorer, förutsatt att deras vilja inte kan misstänkas vara ett resultat av påtryckningar utifrån. Domstolarnas fokus tycks dock ligga på tolvårsåldern och viljan hos ett barn yngre än nio-tio år torde generellt sett väga lätt vid ett domstolsavgörande.

6 Analys

6.1 Uppsatsens första frågeställning

Uppsatsens första frågeställning var huruvida det finns en enhetlig juridiskt användbar definition av mognadsbegreppet inom svensk rätt. Hur denna definition i så fall ser ut samt hur mognadsbegreppet används av domstolarna.

Den rättsdogmatiska granskning som gjorts av mognadsbegreppet i denna uppsats visar att det i dagens läge saknas en enhetlig juridiskt användbar definition av mognadsbegreppet. Det är ovisst vilken typ av mognad som avses i bestämmelser där begreppet förekommer och det framgår inte heller hur mognaden skall bedömas. Då det inte går att finna någon juridisk användbar definition går det följaktligen inte heller att säga hur en sådan definition ser ut.

Av avsnitt 2.1 i denna uppsats framgår, till att börja med, att mognad är ett subjektivt och brett psykologiskt begrepp. Inom psykologin används begreppet sällan generellt utan att det också med hjälp av ett adjektiv specificeras vilken typ av mognad som avses, t.ex. intellektuell mognad, känslomässig mognad eller fysisk mognad. Begreppets lexikaliska innebörd, utan en sådan specifikation, är allt för bred och töjbar för att ha en användbar juridisk funktion. Någon specifikation av vilken typ av mognad som avses finns inte uttryckt i de bestämmelser där begreppet förekommer.

Vidare kompliceras bedömningen av ett barns mognad av begreppets subjektiva karaktär. Utvecklingspsykologin är, som åskådliggjorts i avsnitt 2.2, en splittrad vetenskap där åsikterna om barns utveckling går isär. Utan ett förtydligande av hur begreppet är avsett att förstås, kan bedömningen av ett och samma barns mognad, mycket väl variera kraftigt beroende på bedömarens teoretiska bakgrund och personliga referensramar. Det som uppfattas som tecken på exempelvis känslomässig mognad av en bedömare skulle kunna uppfattas som tecken på omognad av en annan. Begreppet mognad är med andra ord mycket töjbart och utan tydliga riktlinjer för hur begreppet skall användas är risken för en inkonsekvent och rättsosäker tillämpning av begreppet uppenbar.

Den lexikaliska definitionen av mognad är alltså för oprecis för att vara juridiskt användbar. Nästa steg i den juridiska analysen av mognadsbegreppet är att se huruvida det går att finna en rättslig definition av begreppet i förarbeten, både svenska sådana och protokoll från Barnkonventionens tillkomst.

Inte heller i barnkonventionen eller dess förarbeten ges dock någon vägledning avseende hur begreppet mognad skulle kunna definieras juridiskt. Artikel 12 anger att vid bedömningen av hur stor vikt som skall

läggas vid barnets åsikter, skall både ålder *och* mognad beaktas. Lagstiftning och praxis som enbart anger åldersgränser i detta avseende har ansetts strida mot barnkonventionen. I Sveriges rapport till FN:s barnkommitté rapporteras också att det i svensk rätt inte finns någon nedre åldersgräns för när ett barn är tillräckligt moget att få sin åsikt beaktad. Dock framgår inte av barnkonventionens lydelse eller dess förarbeten vilken slags mognad som avses eller hur bedömningen av denna skall ske.

Mognadsbegreppets subjektiva karaktär gör att begreppet också kan ges olika innebörd i olika kulturer. Svenska regeringen yttrade dock inför tillträdet till konventionen att, då det rör sig om tolkningen av en internationell konvention som skall tillämpas på rättssystem och rättsförhållanden av mycket skiftande art, så måste den tolkas så att den får en rimlig mening inom ramen för varje rättssystem. Således torde det vara svenska normer och värderingar som skall läggas till grund även för mognadsbegreppets tolkning. Tolkningen av begreppet mognad inom det svenska rättssystemet är emellertid inte självklar och inget stöd för hur denna skall gå till finns att hämta i motiven till Sveriges tillträde till konventionen eller den strategi som i efterhand utfärdats för att förverkliga konventionen.¹¹²

Inte heller i de svenska förarbeten som legat till grund för respektive paragraf där mognadsbegreppet förekommer, ges något stöd för hur begreppet mognad skall tolkas eller bedömas. I samtliga i denna uppsats redovisade lagbestämmelser, utom FB 21 kap. 5 §, anges, precis som i barnkonventionen, att hänsyn skall tas till barns vilja med beaktande av ålder *och* mognad. Det har dock inte ansetts lämpligt att i vare sig dessa lagparagrafer eller deras förarbeten närmare specificera hur gammalt ett barn bör vara för att det skall vara meningsfullt att ta reda på dess inställning och det har anförts att det inte går att säga generellt när barnet uppnår en sådan mognad. Ingenstans i dessa förarbeten definieras vilken typ av mognad det är som avses eller hur denna skall bedömas.

Det kan emellertid tyckas att, om nu barnets ålder skall vara något domstolen skall ta hänsyn till, i kombination med barnets mognad, det hade varit på sin plats att lagstiftaren åtminstone i förarbetena berört ungefär vilka åldersspann denne haft i tankarna.

Dahlstrand pekar på hur regeringen i förarbetena till FB 6 kap. å ena sidan trycker på vikten av att ge äldre barn så gott som självbestämmanderätt när det gäller vårdnad och umgänge men å andra sidan ställer sig tvekan till vilken kompetens barn har att fatta sådana beslut. Detta reflekterar enligt henne en bristande tilltro till barns kompetens, vilket enligt henne medför en tvetydighet till barns deltagande. Det är svårt att inte hålla med Dahlstrand i dessa åsikter. Det förefaller en smula som om införandet av rätten att komma till tals och få sin åsikt beaktad är tomma ord utan innehåll. Denna rätt anses vara en av barnkonventionens hörnstenar och Sverige tycks vara

---

¹¹² Se avsnitt 3.2.

mycket månt om att ha en lagstiftning som korresponderar med barnkonventionen, åtminstone ”på pappret”. I praktiken däremot tycks regeringen inte riktigt vilja tillerkänna yngre barn något större inflytande i frågor som rör dem och tillägget om ålder och mognad blir till en slags ”brasklapp” som gör det möjligt att i praktiken ”hålla inne” barnets teoretiska rätt att få sin åsikt beaktad.

Det som skiljer FB 21 kap. 5 § från övriga bestämmelser där mognadsbegreppet förekommer vid bedömningen av hur stor vikt som skall läggas vid ett barns åsikt, är att barnet direkt i lagen ges en vetorätt mot verkställighetsbeslut vid en viss ålder (tolv år) utom då rätten finner något annat nödvändigt av hänsyn till barnets bästa. Samma vetorätt gäller om barnet inte fyllt tolv år men har nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt. Barnets mognad kan alltså endast öka barnets inflytande, inte minska det. Det kan dock tänkas att domstolen, om den skulle finna en trettonåring uppenbart omogen, skulle kunna låta bli att lägga någon större vikt vid detta barns vilja med hänvisning till att det hade stridit mot detta barns vilja att göra det. Även om det inte heller av FB 21 kap.5 § eller dess förarbeten, framgår vilken typ av mognad som avses eller hur denna skall bedömas ges åtminstone en fingervisning. Mognaden skall vara av sådan art och grad att den ger till följd att ett barns vilja bör beaktas på samma sätt som en tolvåring. Detta hade dock behövts förtydligas ytterligare för att ge bestämmelsen förutsägbarhet och möjliggöra konsekvent tillämpning, annars förlorar tillägget om mognad lätt sin praktiska innebörd och det hade räckt med en bestämmelse enbart om ålder.

Vad gäller mognadsbegreppets användning i svensk rätt så har bedömningen av barnets mognad, som framgår av kapitel 5 i denna uppsats, givits en perifer roll i rättspraxis. Det kommenteras i domskälen endast huruvida barnets mognad är normal för barnets ålder utan något förtydligande av hur domstolen kommit fram till detta. I praktiken tycks det alltså vara barnets ålder som är avgörande för barnets inflytandegrad i domstolarna även gällande andra bestämmelser än FB 21 kap. 5 §.

Den ålder som utvecklats som en övre åldersgräns i rättspraxis för när barns vilja tillåts vara utslagsgivande i mål om vårdnad, boende och umgänge är tolv år. Detta är naturligt, då i och med bestämmelsen i FB 21 kap. 5 §, en dom i ett sådant ärende ändå inte kan verkställas mot viljan hos en tolvåring eller ett barn med en motsvarande mognad. Däremot saknas stöd i lagmotiven för att tolv års ålder också skall vara den gräns som gäller nedåt i åldrarna. Det är också tveksamt huruvida denna åldersgräns nedåt i åldrarna är förenlig med barnkonventionen.

Kanske kan det faktum att lagstiftaren inte ansett det lämpligt att närmare specificera hur gammalt ett barn bör vara för att det skall vara meningsfullt att ta reda på dess inställning tyda på att lagstiftaren så att säga är ”nöjd” med den tolvårsgräns som utvecklats i praxis, åtminstone rörande mål om vårdnad, boende och umgänge. Den i praxis utvecklade tolvårsgränsen har ju nämligen existerat före senare års ändringar i FB kap. 6 och om denna

rättsutveckling setts som icke önskvärd av regeringen torde väl detta ha kommenterats när de aktuella lagar rörande barns rätt att komma till tals och få sin åsikt beaktad reformerats.

En lagstiftning som anger att inte bara barns ålder skall beaktas, utan också deras mognad (låt vara att vi inte vet vilken slags mognad som avses eller hur bedömningen av denna skall ske) har fördelen att den möjliggör för domstolarna att ta hänsyn till barns skiftande utveckling så att ett barn med en för sin ålder hög mognadsgrad kan få sin vilja beaktad eller ett barn med låg mognadsgrad kan få slippa att fatta för svåra beslut. En sådan lagstiftning ger dock också domstolarna en möjlighet att godtyckligt strunta i att lägga vikt vid barnets vilja med hänvisning till bristande mognad. Att ge mognadsbegreppet denna karaktär av ett "kryphål" tycks ha varit ett medvetet drag från lagstiftarens sida. I förarbetena till utlänningslagen anförs exempelvis att en generell regel som enbart utgår från barnets ålder är olämplig dels av skälet att barns mognad vid en viss ålder är mycket skiftande men *också* att omständigheterna i det enskilda fallet påverkar lämpligheten av att höra ett yngre barn.¹¹³ En liknande kommentar finns också i förarbetena till FB 6 kap. 2b §. Ett flertal remissinstanser hade nämligen påpekat risken med att om ett för stort avseende sätts vid barnets vilja, ökar risken att barnet utsätts för oönskad påverkan av föräldrarna och pressas att ta ställning. Regeringen menade dock att genom tillägget om att det avseendet som skall fästas vid barnets vilja skall vara beroende av barnets ålder och mognad, torde kunna undvikas att domstolen på ett oönskat sätt styrs av vad som redovisas i utredningen om barnets vilja.¹¹⁴

Tillägget om ålder och mognad framstår genom dessa yttranden närmast som en slags "slasktratt" att ta till när omständigheter i det enskilda fallet gör det olämpligt att efterforska eller lägga vikt vid barnets inställning, oavsett om dessa omständigheter faktiskt har med barnets ålder och mognad att göra. Om regeringen anser att principen om barns rätt att få komma till tals och få sina åsikter beaktade är viktig i teorin och bör betonas och framhävas som en *rättighet*, så bör regeringen stå fast vid detta även i praktiken. Eventuella förbehåll och möjligheter till avsteg från denna princip bör vara tydligt motiverade och möjliggöra tillgodoseendet av rättsäkerhetskrav på ett bättre sätt än via en omskrivning om barnets mognad.

6.2 Uppsatsens andra frågeställning

Uppsatsens andra frågeställning var huruvida mognadsbedömningar är att anse som ett lämpligt juridiskt instrument för att bestämma hur stor vikt som skall läggas vid ett barns åsikt i frågor som rör det eller om det är allt för

---

¹¹³ Prop. 1996/97:25, s 263-64.

¹¹⁴ Prop. 1994/95:224, s 34.

töjbart och därmed rättsosäkert samt om det finns något alternativ som skulle kunna tänkas vara lämpligare.

Mognad är, som framgått av denna uppsats, ett subjektivt och mångfasetterat begrepp utan en tydlig, juridiskt användbar definition. Bedömningen av ett barns mognad torde också kräva specialkunskaper på andra områden än juridik. Därför är detta mognadskriteriet inte lämpligt att ensamt använda för att bestämma när ett barn skall tillerkännas juridiska rättigheter.

Ålderskriterier utgör i sin tur ett rättssäkert och okomplicerat sätt att bestämma när det skall läggas vikt vid ett barns åsikt. Detta då åldersgränser är lättanvända och förutsägbara vilket möjliggör likabehandling. Ur ett perspektiv kan det också ses som ”rättvist” om exempelvis alla tolvåringar har rätt att bestämma i frågor som rör det. Samtidigt ger bestämmelser med enbart ålderskriterier inte något utrymme för individuella olikheter hos barn och det kan ju diskuteras huruvida sådan stereotypisering egentligen är att anse som ”rättvis”.

Den lämpligaste lösningen på hur problemet att lagstifta kring hur stor vikt som skall läggas vid barns vilja torde återfinnas i FB 21 kap. 5 §. I denna paragraf finns en ålder som utgångspunkt, samtidigt som vissa avsteg medges då det är påkallat ur mognadssynpunkt. Ålder som huvudregel för när ett barns vilja skall få vara utslagsgivande, gör bestämmelsen lättillämpad för domstolarna, vilket är bra ur rättsäkerhetssynpunkt såväl som av handledningstekniska skäl. Det hindrar inte att barnets vilja även före denna ålder kan få väga in som en av flera andra omständigheter i exempelvis ett mål om vårdnad. Vilken ålder som skall användas borde dock först utredas noga ur beteendevetenskaplig synpunkt.

I FB 21 kap. 5 § kan mognadsbedömningen endast öka barnets inflytande, inte minska det. Detta har fördelen att barnet kan vara tryggt förväntat om att det ”senast” vid en viss ålder kommer att tillerkännas en rättighet, samtidigt som barn med en hög mognadsgrad i förhållande till sin ålder, kan få möjligheten att få sin vilja beaktad tidigare. Dock kan det finnas situationer då ett barn, exempelvis på grund av en utvecklingsstörning, är uppenbart omoget för sin ålder och av denna anledning inte bör åläggas för tungt ansvar. En mognadsbedömning bör av denna anledning i undantagsfall också kunna användas för att höja den åldersgräns då barnets åsikt som huvudregel skall vara utslagsgivande

För att bestämmelsen om möjlighet till avsteg från den angivna åldern med hänvisning till mognad skall vara meningsfull, rättssäker och inte bli till en slasktratt att ta till, då det av andra anledningar än barnets mognad anses olämpligt att lägga vikt vid barnets åsikt, krävs dock fortfarande att det noga tydliggörs vilken slags mognad det skall handla om och hur bedömningen av denna skall ske. Detta borde tas upp, om inte direkt i lagen, så åtminstone i förarbetena. Det hade också varit önskvärt att domstolarna i sina domskäl, för att bilda praxis på området som kan ge stöd vid tillämpningen av

bestämmelserna, angivit på vilka grunder de kommit fram till att ett barns mognad exempelvis är normal för barnets ålder.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Cole Michael, Cole Sheila R, Lightfoot Cynthia, The development of children, uppl 5, Worth Publishers, New York 2005

Dahlstrand Lotta, Barns deltagande I familjerättsliga processer, Universitetstryckeriet, Uppsala 2004

Forney Caroline, i Willems Jan C. M (Ed.), Developmental and Autonomy Rights of Children, Empowering Children Caregivers and Communities, Intersentia, Antwerp – Oxford – New York, 2002

Hindberg Barbro, Ingen enkel fråga: barns rätt att komma till tals i social familjerätt och rättsväsende: Allmänna barnhusets konferens 31 mars – 2 april 2003, BodoniTryck AB, Sundbyberg 2003

Mattsson Titti, Barnet och rättsprocessen, Rättsäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, Lund 2002

Olsen Lena (Red.), Barns Makt, Uppsala, 2004

Schiratzki Johanna, Vårdnad och vårdnadstvister, Nordstedts Juridik AB, Stockholm 1997

Schultz Larsen Ole, Utvecklingspsykologi, Studentlitteratur, Lund 1994

Von Tetzchner, Stephen, Utvecklingspsykologi, barn och ungdomsåren, Studentlitteratur 2005

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1967:138, Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i föräldrabalken m.m.

Prop. 1981/82:168 om vårdnad och umgänge m.m.

Prop. 1982/83:165 om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge m.m.

Prop. 1989/90:107 om godkännandet av FN-konventionen om barnets rättigheter

Prop. 1990/91:85	Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen
Prop. 1990/91:115	om vissa skollagsfrågor m.m.
Prop. 1994/95:224	Barns rätt att komma till tals
Prop. 1997/98:7	Vårdnad, boende och umgänge
Prop. 1996/97:25	Svensk migrationspolitik i globalt perspektiv
Prop. 1996/97:124	Ändring i socialtjänstlagen
Prop. 1997/98:182	Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige
Prop. 2002/03:53	Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.

Statens offentliga utredningar

SOU 1966:38	Utsökningsrätt V, verkställighet som rör barn, förslag av lagberedningen
SOU 1991:12	Ungdom och makt
SOU 1996:111	Bevakad övergång – åldersgränser för unga upp till 30 år, rapport från åldersgränsutredningen
SOU 1996:115	Barnkonventionen och utlänningslagen
SOU 1997:116	Barnets bästa i främsta rummet, FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige
SOU 2000:77	Omhändertagen – samhällets ansvar för utsatta barn och unga
SOU 2000:42	Barnmisshandel, Polisens och åklagarnas handläggningstider och arbetsmetoder

Övrigt offentligt tryck

Regeringens skrivelse 2003/04:47, Utveckling av den nationella strategin för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter, 22 Januari 2004

Sveriges tredje rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter. Om åtgärder och framsteg för att förverkliga konventionen om barnets rättigheter. Socialdepartementet. 2002

Betänkande 1989/90:SoU128

Betänkande 2002/03:SoU 15

Uppslagsverk

Nationalencyklopedins nätversion, 2005, (www.ne.se)

Reber Arthur S and Reber Emily, *The Penguin Dictionary of Psychology*, 2001

Övriga källor

HR/1995/Ser.1/article.12 - Legislative History of the Convention on the Rights of the Child (1978-1989), Article 12 (Respect for the Views of the Child), United Nations Centre for Human Rights

CRC/C/15/Add.248 - Consideration of reports submitted by states parties under article 44 of the convention, Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child, 28 Januari 2005

Rädda barnens tredje rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter, rapport om barnets rättigheter i Sverige 1997-2002, Rädda Barnen, Sverige, 2004

Rättsfallsförteckning

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 1953 s. 262

NJA 1988 s. 448

NJA 1992 s. 93

NJA 1992 s. 666

NJA 1995 s. 398

Rättsfall från Hovrätterna

RH 1998:2

RH 1992:78